

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
ISTORIJOS FAKULTETAS
ARCHEOLOGIJOS KATEDRA**

Oleg Ševeliov
archeologijos specialybės
magistro studijų
II kurso studentas

**JOTVINGIAI XIII A. IR TOLESNIS JŲ LIKIMAS
THE JOTVINGS IN XIIITH AND THEIR FURTHER DESTINY**
(magistrinis darbas)

Vadovas: dr.G.Vėlius

VILNIUS 2006

ĮVADAS.....	3
I. JOTVINGIŲ TERITORIJA XIII amž.	
1. LINGVISTINIAIS DUOMENIMIS.....	6
2. ARCHEOLOGINIAIS DUOMENIMIS.....	10
II. RAŠYTNINIAI ŠALTINIAI.....	15
III. SANTYKIAI SU KAIMYNAIS XIII amž	
1. LIETUVIAIS.....	20
2. RUSŲ KUNIGAİKŠTYSTEMIS.....	24
3. LENKAIS.....	33
4. PRŪSAIS IR KRYŽIUOČIAIS.....	36
a. JOTVINGIŲ ANKLAVAS PRŪSIJOJE.....	40
IV. TOLESNIS ETNINĖS JOTVINGIŲ TERITORIJOS LIKIMAS.....	42
1. VIENOS JOTVINGIŲ GENTIES LIKIMAS.....	46
V. LAIDOJIMO PAMINKLAI.....	49
IŠVADOS.....	52
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA.....	54
PRIEDAI.....	58

IVADAS

Mūsų seniausios istorijos šaltiniai išblaškyti. Kaimyninių šalių metraštininkai kartais tuos pačius dalykus vadindavo skirtingais vardais. Lakoniškai užrašyti faktai gali būti įvairiai aiškinami, o kartais užrašytos žinios prieštarauja viena kitai. Daug painiavos baltų genčių istorijoje yra sukėlę ir jotvingiai. Jų vardas rusų ir lenkų metraščiuose minimas rašant apie šių šalių kunigaikščių kovas, bandant pavergti jotvingius, priversti juos mokėti duoklę, padaryti savo valdiniais, taip pat minimas jotvingių plėšikavimas Rusios ir Lenkijos žemėse.

Nuo XIX a. pradžios istorikams ir istorinės geografijos tyrinėtojams iš naujo teko aiškintis, kas buvo tie jotvingiai, sūduviai, poleksėnai, dainaviai-kur jie gyveno. Kalbininkai pamažu nustatė, kad jotvingiai buvo baltų genčių grupė, kad jų kalba (sprendžiant iš vietovardžių ir asmenvardžių) bus buvusi artima prūsų kalbai. Todėl jie skiriami vakarų baltų grupei. Tačiau pripažįstama, kad jų kalba yra giminiška ir lietuvių kalbai.

Tik pasirodžius istorikų St.Zajączkowskio,¹ A. Kaminskio,² V. Pašutos,³ archeologų J.Antoniewicziaus, J.Jaskanio, M.Kaczynskio, J.Okulicziaus, V.Sedovo,⁴ kalbininkų K.Būgos,⁵ V.Mažiulio,⁶ J.Nalepos ir kitų darbams įsivyravo nuomonė, kad jotvingių genčių grupę sudarė 4 stambesnės gentys. Šiauriniame pakraštyje bus gyvenę dainaviai, jie buvo pietiniai lietuvių kaimynai. Šiaurės vakariniame pakraštyje bus gyvenę sūduviai. Jų gyventi plotai ribojosi su Nadruva ir greičiausiai Barta. Pietvakarinėje dalyje-prie Elko upės bus gyvenę poleksėnai-galindų ir mozūrų kaimynai.jie iš pradžių daugiausia ir užkliuvo Mozūrijos kunigaikščiams, o vėliau ir Lenkijos valdovams. O centrinę ir rytinę dalį buvo apgyvendinę jotvingiai, kurie pirmiausia susidūrė su į šiaurę ir vakarus X-XI a. savo valdas plėtusia Kijevo Rusia, o vėliau-su Voluinės ir Haličo kunigaikščiais. Žinoma, tarp jų jų galėjo būti dar ir smulkesnių genčių, kurių vardai neišliko.

Jotvingių kilmės klausimas tebėra neišspręstas. Lenkų archeologai mano, kad šios gentys susidarė I tūkst. Pr. Kr., kai į vakarų baltams būdingų pilkapių kultūros srities rytinį kraštą įsiskverbė ateiviai iš Milogrado kultūros srities(Pripetės baseino). Galimas dalykas, kad nevienodas ateivių kiekis nulėmė, jo susidarė kelios giminiškos ir kiek besiskiriančios gentys ar

¹ Zajączkowski S Jotvingių problema istoriografijoje/ Lietuvos praeitis.- Kaunas, 1940.- T. 1, sąs. 2

² Kaminski A. Jacwicz. Terytorium, ludnosc, stosunki gospodarcze i spoleczne, Lodz, 1965, Wydzial II, nr 14

³ Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси.-М.,1950

⁴ Седов В. В. Курганы ятвягов.// 1966. СА., т 4

⁵ Būga K. Jotvingių žemės upių vardu galūnė-da. -Tauta ir Žodis. I, Kaunas, 1923

⁶ Mažulis V. Prūsų kalbos paminkai.-V.,1966

jų grupės, o ateiviai iš brūkšniuotosios keramikos kultūros srities nulėmė dainavių gentis susidarymą ir didesnę artumą lietuviams. Daugelis tyrinėtojų laikosi nuomonės, kad II a. K.Ptolemėjo „geografijoje“ paminėti „sudiniai“ ir galindai yra tie patys sūduviai ir jų kaimynai galindai. Taigi nuo Kristaus laikų pradžios šio gentys jau egzistavo. Iš archeologijos duomenų žinoma, kad ir II-III a. genčių grupių mirusiųjų laidojimo papročiai, kiti kultūros bruožai kiek skyrėsi. Trūksta duomenų dainavių, sūduvių, jotvingių ir poleksėnų tarpusavio santykiams apibūdinti, neaišku, kodėl jie nespėjo XIII a. sudaryti savo valstybės ar susijungti su Lietuva. Rašytinės žinios apie šių genčių kultūra iš XII-XIII a. yra labai prieštaringos. Sunkiai sekasi nustatyti ir jų gyventų plotų ribas, nes tuo klausimu taip pat trūksta duomenų-tiek rašytinių, tiek lingvistinių bei archeologinių, o kai kad šie duomenys tarsi prieštarauja vieni kitiems.

Šio darbo pagrindinis tikslas, kaip seka iš jo pavadinimo yra jotvingių genties likimas, turtingame įvykiais XIII amžiuje. Aš savo darbu siekiau parodyti savotiška visuomenės pjūvį, jotvingių santykius su savo kaimynais lietuviams, rusais, lenkais, prūsais ir kryžiuočiais. Laikotarpis pasirinktas istorinę prasmę labai siauras tai XIII a. Mano pasirinkimą lėmė rašytinių šaltinių pagausėjimas, o tu tarpu ir didesnis informacijos liečiančios jotvingių kiekis. Be to XIII a. svarbus visai Europai, pagal įvykių gausą ji galima būtų lyginti su XX a. XIII a. į rytų Europą atsikrausto vokiečių ordinais, formuojasi nauji stiprus valstybiniai junginiai Lietuva, Haličas-Voluinė, pasirodo mongolai totoriai nuolat vyksta žygiai, kuriose vakarykščiai sąjungininkai tampa priešais įvykių dinamiką tokia įtempta, kad belieka tik stebėtis. Taip pat svarbiai vieta mano darbe užima jotvingių etninės teritorijos ribų klausimas, mokslinis ginčas kilęs tarp A. Tautavičiaus ir V.Sedovo 7-ame dešimtmetyje.⁷ Kita svarbi užduotis kuria aš sau iškeliau, tai tolesnis jotvingių likimas. Nors šaltiniai 1283 metus laiko jų istorijos pabaiga tačiau, abejotina ar visa jų teritorija ištuštėjo ar tikrai nieko neliko? Kur pasitraukė jotvingiai? Kodėl šaltiniuose jie minimi iki XVI amžiaus? Kodėl lenkų mokslininkai rašo knygas apie tai, jo jotvingiai vis dar tarp mūsų?⁸ Į tokius klausimas aš bandžiau ieškoti atsakymus.

Visi jotvingių etninės istorijos klausimai (jų kilmė, susidarymas, genčių tarpusavio santykiai, santykiai su kaimyninėmis gentimis, mirusiųjų laidojimo papročių raida, materialinė kultūra, gyventų plotų ribos ir jų pokyčiai ir t.t.) tik pradėti ar iš viso nepradėti tirti. Mokslinėje literatūroje kalbininkai, istorikai, archeologai, geografai yra išsakę daug ir dažnai gana

⁷ Седов В. В. Курганы ятвягов.// 1966. С.А., т 4. Tautavičius A. Lietuvių ir jotvingių genčių gyventojų ploto ribų klausimu// MADA. V., S. 1966, t. 2(21), p. 161- 180

⁸ Gielzinski W. Jaćwiegi są wśróód nas.-Warsava, 2001

prieštaringų teiginių, kurių didelė dalis menkai pagrįsta konkrečiais duomenimis. O dabar Lietuvoje berods nėra nė vieno jotvingių istorijos tyrinėtojo. Jo laukia sunkus, vargu ar vienam asmeniui įmanomas darbas- peržiūrėti ir bent suregistruoti visą ar nors I-XIV a. archeologinę medžiagą iš jotvingiams skiriamos teritorijos, esančią ne tik Lietuvos, bet ir Baltarusijos, Lenkijos, Rusijos muziejuose.

JOTVINGIŲ TERITORIJA XIII amž. LINGVISTINIAIS DUOMENIMIS

Jotvingių teritorijos ribų nustatymo klausime patikimų šaltinių yra hidronimija. Dar A. Pogodinas ištyręs hidroniminę medžiagą padarė išvadą, jog visa Panemunė ir dalinai Pabugys(žemiau Brastos) įeina į tas teritorijas kurias užimdavo baltų gentys.⁹ K. Būgos, J. Razvadovskio ir kitų darbai. Patvirtino kad šios teritorijos hidronimika turi žymų baltišką sluoksnį, reiškianti tai, jog čia atėję slavai užtiko šioje teritorijoje baltus.

Tarp baltiškos kilmės hidronimų Suvalkijoje, Panemunėje ir Pabugyje išsiskiria upėvardžiai kurie turi jotvingišką kilmę(vakarų baltų). Nedideliame straipsnyje skirtame specialiai šiai temai, K. Būga parodė, jog upėvardžiai su priesaga –da- yra jotvingiški ir sudarė tokių hidronimų sąrašą(Golda, Grivda, Nevda, Segda, Sokolda, Jaselda).¹⁰(2 pav.) Tokių jotvingiškų hidronimų sąrašas gali būti papildytas.

Tačiau kalbininkai ir archeologai iki šiol neįrodė, kad šioje teritorijoje randami baltiški upėvardžiai yra iš I- XIII amžių. Dalis jų gali būti ir žymiai senesni. Be to, šie upėvardžiai ne būtinai jotvingių palikimas. Iki šio kalbininkai neišskyrė tik jotvingiams būdingų upių vardų. V.Sedovas besąlygiškai priėmė K. Būgos mintį, kad upių vardai su galūne –da- yra būdingi jotvingiams.¹¹ Pasinaudojęs kai kuriais šaltiniais, jis sudarė jotvingiškos hidronimijos žemėlapi. Tačiau šis žemėlapis yra toli gražų nepilnas, jame pažymėta tik apie 10 tokių pavadinimų. Tuo tarpu Lietuvos teritorijoje randame 50 upėvardžių su galūne –da-.¹² Jie yra paplitę po visą Lietuvos teritoriją. Tačiau tokie išvadai prieštarauja rašytinių šaltinių žinios, kiti kalbininkai duomenys ir galu gale archeologinė medžiaga. Matyt ne visi upėvardžiai su galūne –da- yra jotvingių palikimas. V. Sedovo jotvingiams priskirta teritorija į šiaurę ir rytus nuo Nemuno yra labai turtinga upėvardžių, kurie baigiasi žodžiais „-upė“, „upis“.¹³ Labai gausu jų yra šiaurinėje Užnemunės dalyje, kuri daugelio tyrinėtojų taip pat laikoma jotvingių gyventa žemė. Lietuvos teritorijoje esančioje Užnemunės dalyje yra apie 340 tokių pavadinimų.¹⁴ Šie upėvardžiai labai gausus šiaurinėje Užnemunės dalyje, tuo tarpu pietinėje dalyje aptinkami retai. Į šiaurę nuo

⁹ Погдин А. Л. Лекции по славянским древностям. Харьков, 1910, с. 354.

¹⁰ Būga K. Jotvingių žemės upių vardu galūnė-da. -Tauta ir Žodis. I, Kaunas, 1923, p 100.

¹¹ Būga K. Jotvingių žemės upių vardu galūnė-da.- Tauta ir Žodis. I, Kaunas, 1923, p 100.

¹² Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas.- V., 1963.

¹³ Седов В. В. Курганы ятвягов.- С.А., т. 4, с 38-39.

¹⁴ Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas.- V., 1963

linijos Vištutis-Žuvintas-Alytus yra 334 tokie upėvardžiai, į pietus žinomi tik 9. Panaši padėtis su šių upėvardžių paplitimu yra į rytus nuo Nemuno vidurupio.

V. Sedovo duomenimis I-XIII amžiuje jotvingių gyventame plote į rytus nuo Nemuno vidurupio priskaičiuojame 80 upėvardžių, besibaigiančių žodžių „-upė“. Tokių būdu, V.Sedovo jotvingiams skiriamos teritorijos šiaurinėje dalyje randame 450 lietuviškų upėvardžių, sudarytų su žodžių „-upė“, o toliau į pietus nuo minėtos linijos jų žinoma vos apie 10. Šitoks upėvardžių paplitimas rodytų, kad šiaurinėje Užnemunės dalyje ir į rytus nuo Nemuno vidurupio gyveno lietuvių gentys, o ne jotvingiai. Šios teritorijos negalima įjungti į jotvingiškos hidronimijos paplitimo teritoriją, kaip tai daro V.Sedovas savo žemėlapiuose.¹⁵

Gentinės teritorijos nustatymui pastaruoju metu be upių vardų naudojami ir etnoniminiai toponimai. Panaudojant šią medžiagą jotvingių gyventai teritorijai nustatyti, tenka nurodyti, kad šiuo metu į rytus nuo Nemuno vidurupio žinoma keletas kaimų, vadinamų Dainava, Dainavėlė.¹⁶ Jų pavadinimas siejamas su jotvingių-dainavių genties vardu. Keturi tokiais vardais vadinami kaimai yra teritorijoje, kuri, V.Sedovo nuomone, I-XIII amžiais buvo gyvenama jotvingių, o kiti dar toliau į rytus ir šiaurę. XIV a. pabaigos ir XV a. pradžios rašytiniuose šaltiniuose minima ir daugiau kaimų, kurių vardai kilę iš jotvingių genčių vardų.¹⁷ Pvz., netoli Semeliškių XIV a. pab. Dar buvęs Sūduvių kaimas, o į pietus nuo Trakų-Jotvingių kaimas ir kiti. Remdamasis įvairiais šaltiniais, A. Kaminskis yra sudaręs, tokių jotvingiškų gyvenviečių toponimų žemėlapi.¹⁸ Iš šio žemėlapi matyti, kad jie yra pasklidę didžiuliam plote: nuo Karaliaučiaus- vakaruose iki Minsko- rytuose.¹⁹ Yra nustatyta, kad etniniai gyvenviečių pavadinimai atsiranda tik kitų genčių ar tautų apgyventoje teritorijoje ir parodo naujų gyventojų etninį skirtumą nuo juos supančių senųjų vietinių gyventojų. Todėl minėti pavadinimai į rytus nuo Nemuno vidurupio, o taip pat į šiaurę nuo Nemuno žemupio, rodo, kad jotvingiai čia apsigyvendavo tarp kitų genčių, ir vietiniai senieji gyventojai ateivių kaimus pavadino jų etniniais vardais.²⁰ Greičiausiai šie kaimai yra atsiradę XIII a. II pusėje, kai kryžiuočiai nusiaubė jotvingių žemę ir dalis jotvingių pabėgėlių apsigyveno lietuvių ir baltarusių gyventuose plotuose.

¹⁵ Седов В. В. Курганы ятвягов.- СА., т. 4, с 38-39

¹⁶ Lietuvos Tsr administracinis-teritorinis suskirstymas, 666, V., 1959.

¹⁷ Седов В. В. Курганы ятвягов.- СА., т. 4, с 38-39

¹⁸ Kaminski A. Jacwiez. Terytorium, ludnosc, stosunki gospodarcze i spoleczne 60-60, Lodz, 1953, Materialy Starozytne, I, 194, Warszawa, 1956.

¹⁹ Nalepa J. W sprawie siedzib jacwiegow//Rocznik Bialostocki.-Bialostok, 1981, t. 14, s 117-135

²⁰ Охманский Е. Иноземные поселения в Литве XIII-XIV вв. В свете этнонимических местных названий// Балто-славянские исследования. 1980. Москва, 1981, с. 112-131

Savo prieštaravimus A. Tautavičius išreiškia hidronimų neatitikimu.²¹ Pagal jo nuomonę V. Sedovas su formantu –da- buvo surinkti tik dalinai, nes jie sutinkami visoje Lietuvos teritorijoje. Tačiau jo pateikti hidronimai neturi jokio ryšio su jotvingiais. K. Būga savo straipsnyje kalba apie vandenų pavadinimus su priesaga –da-, o A. Tautavičiaus pateiktuose –d- yra apeliatyvas. Šituo galima įsitikinti net nebuvus lingvistikos specialistu. A. Tautavičius su priesaga –da- kartografavo Rauda(du kartus). Lietuvos upių ir ežerų kataloge yra visa eilė pavadinimų liudijančių, jog šio atveju, -d- priskiriama prie šaknies. Štai jie- Raud-a, Raud-upis, Raud-upalis, Raud-alis, Raud-ys ir panašiai. Tris kartus A. Tautavičius mini hidronimus Vada. Tai analogiškas atvejis su aukščiau pateiktu. Vad-a, Vad-aga, Vad-aksta, Vad-uva ir panašiai. Tokių pavyzdžių yra žymiai daugiau. Kai kurie A. Tautavičiaus pažymėti hidronimai neturi paralelių tarp lietuviškų hidronimų. Tačiau yra būtinas priesagos atskyrimas prieš juos kartografuojant. Iš vandenų pavadinimų, pateiktų A. Tautavičiaus prie jotvingiškų galima priskirti tik Savyda.²² Tačiau tas hidronimas yra V. Sedovo pažymėtoje teritorijoje ir neprieštarauja, o tik sustiprina jo išvadas.²³

Toliau rekonstruojant senovės sieną tarp jotvingių ir lietuvių A. Tautavičius siūlo naudoti hidronimus su –upė elementu. Tačiau pasak V. Sedovo pastarasis elementas yra būdingas lietuviams iki šių dienų ir todėl daugelis pavadinimų gali turėti ir vėlyvą kilmę.

Etnoniminių pavadinimų(Dainava, Sūduva) paplitimas Nemuno ir Neries tarpupyje irgi neprieštarauja V.Sedovo išvadoms. Panašūs toponimai žinomi ir Suvalkijoje. Jotvingių teritorija viduramžiais buvo užimta lietuvių, lenkų ir rusų gyventojais o patys jotvingiai buvo asimiliuoti. Asimiliacijos procese kažkuri ilgesnį laiką išliko atskiros salos, kurios ir išlaikė pavadinimus Dainava, Sūduva.

B. Savukynas skyrė specialų straipsnį toponimiams jotvingių(vakarų baltų) reliktais pietvakarių Lietuvoje. Tyrinėtojas žymiai papildė jotvingiškų pavadinimų sąrašą panaudojęs fonetinę analizę, ir žodžių sudarimą (pavadinimas su priesaga -ingja,-ingė). Be to B. Savukynas teigia, jog pavadinimai su priesaga –yn(a) taip pat yra jotvingiški.²⁴

²¹Tautavičius A. Lietuvių ir jotvingių genčių gyventų plotų ribų klausimu// MADA. V., 1996, t. 2(21), p. 161- 180

²²Tautavičius A. Lietuvių ir jotvingių genčių gyventų plotų ribų klausimu//MADA. V., 1996, t. 2(21), p. 161- 180

²³Седов В. В. Курганы ятвягов.- СА., т. 4, с 38-39

²⁴ Baltistica, N 1(2),-1966, p 165-176

Taigi tyrinėtojams dar lieka daug svarbių klausimų, į kurios reikia rasti atsakymus. Tai hidronimų datavimas ir jų etninė priklausomybė. Tikėkimės kad, ateityje naudojant šiuolaikinius metodus į juos bus rasti atsakymai.

ARCHEOLOGINIAIS DUOMENIMIS

Dažniausiai brėžiant jotvingių teritorijos ribas, jos brėžiamas iš XIII a. pradžios nes iš šio laikotarpio yra daugiausiai duomenų.

Vakarine riba iki šiol bene mažiausiai susilaukė dėmesio. Nuo J.Sembrzyckio(1891) ir C. Engelio-W. La Baumès(1937) darbų pasirodymo vyrauja nuomonė, kad jotvingių gyventų plotų vakarinę riba tenka vesti nuo Bebro (Narevo deš. intako) į šiaurės vakarus iki Mozūrų didžiųjų ežerų, toliau jų rytine puse, o dar toliau ji suka į šiaurės rytus link Vištyčio ežero, perkirsdama Romintos giria. Nuo Vištyčio ežero ta ribaėjusi buvusia Lietuvos ir Vokietijos siena iki Nemuno žemupio. Siena sudariusi vadinamoji Galindų giria į pietus nuo minėtų ežerų ir ežerai, už kurių gyvenę galindai ir bartai, o šiaurės vakaruose prie Geldapės-nadruviai. Kiek taip išvestą siena paremia archeologijos duomenys sunku pasakyti, nes Nadruvos archeologiniai paminklai iki šiol mažai tyrinėti. Daugiausia dėmesio paskyręs jotvingių teritorijos riboms nustatyti lenkų istorikas A. Kaminskis(1953,1956)²⁵ suabejojo, ar XIII a. jotvingių gyventos ribos siekė minėtus ežerus. Jo nuomone , jų vakarinė riba buvusi Elko (Lycho) upė, Skomantų ežeras ir nuo jo į šiaurę pro Gėldapės aukštupį link Vištyčio ežero ir tolyn į šiaurę iki Nemuno.(3 pav.)

Pietinė riba. Remdamiesi J.Dlugošo teigimu, kad jotvingių sostinė buvęs Drohičinas prie Bugo, daugelis istorikų pietinę jotvingių plotų ribą buvo nukėlę iki Bugo (tarp Brastos ir Drohičino). Taip ji žymima ir mūsų istorijos vadovėliuose. Tos nuomonės laikėsi ir žinomas kalbininkas J. Gerulis(1924), nurodydamas, kad jotvingių gyventa ir toliau į pietus už Bugo. Panašiai ir žinomas rusų kalbininkas V. Toporovas(1959)²⁶ teigia Palenkėje, į pietus nuo Narevo ir Bugo, gyvenus jotvingius. Tik, anot jo, neaišku, kada, nes X a. pabaigoje čia jau kūrėsi rusų miestai Brasta, kiek vėliau – Melnikas, Drohičinas, kurie buvo ne tik svarbūs prekybos centrai, bet ir Haličo bei Voluinės kunigaikščių atramos punktai kovose su jotvingiais. Kad pietinė riba yra Bugas, tos nuomonės neatsisako žinomas rusų archeologas V. Sedovas(1987), bene daugiausia iš rusų archeologų domėjęsis jotvingių istorija.²⁷(3 pav.)

Tačiau vienas iš pirmųjų tyrinėtojų, bandęs nustatyti, kur jotvingių gyventa,- M.Toeppenas pietinę ribą nukėlė šiauriau- prie Bugo deš. intako Narevo upės. Ankščiau minėtas istorikas A.

²⁵ Kaminski A. Jacwiesz. Terytorium, ludnosc, stosunki gospodarcze i spoleczne 60-60, Lodz, 1953, Materialy Starozytne, I, 194, Warszawa, 1956

²⁶ Topоров В. Н. Две заметки из области балтской топонимики: 1. О южной границе ятвягов// Rakstu krajums veltijums akad. prof. Dr. Janim Endzelinam.-Riga,1959.-p.251-261.

²⁷ Седов В. В. Балты// Финно-угры и балты в эпоху средневековья.-Москва,1987.- с. 411-419.

Kaminskis(1953, 1956), taip pat įrodinėjo, kad jotvingiai galėjo gyventi tik iki Narevo, iki jo deš. intako Bebro. Su jo išvadomis sutiko M Gimbutienė(1958, 1985)²⁸, V. Mažiulis(1966)²⁹ ir kiti baltų praeities tyrinėtojai.

Žinomas senosios Lietuvos istorijos tyrinėtojas H. Lowmianskis(1932) jau viename pirmųjų savo darbų teigė, kad Palenkė niekad nepriklausė jotvingiams, todėl pietinė jų gyventų plotų riba turėtų būti dar toliau į šiaurę- prie Narevo intako Bebro. Tarp Bebro ir Narevo esančios pelkės skyrusios jotvingius nuo Palenkės. Šios nuomonės laikėsi ir vokiečių archeologas C. Engelis(1937). Tad ir jau minėtas A. Kaminskis savo studijose apie jotvingius abejojo, ar plotai tarp Narevo ir Bebro, bei Nemuno kairiojo intako Svisločės rytuose priklausė jotvingiams. Vėlesni lenkų tyrinėtojai jau be jokių abejonių pietine jotvingių žemių riba laiko Bebrą, kuris teka apie 130-170 km šiauriau.³⁰ Taigi turime tris ryškesnes ribas- Bugas, jo intakas Narevas ir pagaliau Bebras Narevo intakas.

Lenkų archeologų duomenimis, Bugo pakrantėse iki pat Drohočino randami VIII – IX a. dregovičių pilkapiai, VIII-XIII a. slaviškos gyvenvietės. Jau XI-XII a. Drohičinas buvo rusų miestas, prekybos centras, o nuo XII a. ir viena iš Rusios dalinių kunigaikščių rezidencijų. Vadinasi, ten ankščiau gyvenę baltai- jotvingiai ar jų giminaičiai, kurių ir vardo nežinome, apie X a. turėjo būti jau asimiliuoti slavų. Vėliau Palenkę kolonizuoja mozūrai. Teritorija tarp Narevo ir Bebro tebėra menkai iširta.

Rytinė riba taip pat tebėra ginčijama. Tarsi vyrauja nuomonė, kad rytinė jotvingių plotų ribaėjo Nemuno vidurupiu nuo Kauno iki Gardino ir toliau į pietus maždaug Nemuno kairiuoju intaku Svisloče. Taip šią ribą brėžia M. Toeppenas, H. Lowmianskis, C. Engelis, A. Kaminskis, J.Nalepa, M. Gimbutienė ir kiti.Tačiau kai kurie autoriai priskiria didesnius ar mažesnius plotus į rytus nuo Nemuno ir tarp Nemuno ir Pripetės. Taip kadaise kalbininkas K. Būga(1923)³¹ teigė, kad kairysis Pripetės intako Jaseldos vardas esąs jotvingiškos kilmes. V. Sedovo nuomone, jotvingių gyventa Nemuno aukštupio baseine, ypač Naugarduko, Volkovisko, Slonimo rajonuose, kadangi ten esą paplitę jotvingiams būdingi akmeniniai pilkapiai, kapai.(3 pav.)

²⁸ Gimbutienė m. Rytprūsių ir Vakarų Lietuvos priešistorinės kultūros apžvalga// Mažoji Lietuva.-new York, 1958. Gimbutienė M. Baltai priešistoriniais laikais.- V., 1985.

²⁹ Mažiulis V. Prūsų kalbos paminkai.-V.,1966.

³⁰ Kaminski A. Jacwicz. Terytorium, ludnosc, stosunki gospodarcze i spoleczne 60-60, Lodz, 1953, Materialy Starozytne, I, 194, Warszawa, 1956

³¹ Būga K. Jotvingių žemės upių vardu galūnė-da.- Tauta ir Žodis. I, Kaunas, 1923, p 100

Nemuno ir Pripetės senoji etninė istorija tebėra neaiški, nes ši teritorija archeologų dar mažai tyrinėta. Nežinome, ar buvo čia paplitusi baltiška VII-III a. pr. Kr. Milgrado kultūra. Baltiška brūkšniuotosios keramikos kultūra pietuose, atrodo, siekė tik iki Nemuno aukštupio, o kas buvo toliau į pietus, taip pat nebėra aišku. Nerasta čia V-XII a. lietuvių pilkapių. Pietuose jie paplitę iki Lydos apylinkių bei Gaujos ir Žižmos aukštupių. Naugarduko ir Volkovisko tyrinėjimų medžiaga rodo, kad šie miestai įsikūrė XI a., kai apylinkės jau buvo kolonizuotos rytų slavų. Slavų gyvenviečių rasta ir Nemuno deš. krante į rytus nuo Gardino, o šis miestas buvo įkurtas XI a. antroje pusėje ar pabaigoje. XII a. Gardinas tapo viena iš Rusios kunigaikščių rezidencijų. Tai buvo labiausiai į vakarus į baltų žemės įsiterpusi Rusios tvirtovė. Naugardukas, Volkoviskas ir gardinas turėjo būti Kijevo Rusios forpostai kovose su lietuviais ir jotvingiais. Ilgainiui minėti miestai pateko Voluinės ir Haličo kunigaikščių priklausomybėn, o XII a. antroje pusėje prasidėjo Lietuvos kunigaikščių kovos su Haliču bei Voluine dėl šių miestų.

Taigi iš šiuo metu paskelbtų duomenų atrodytų, kad į teritoriją tarp Nemuno aukštupio ir Pripetės jotvingių grupės kėlėsi ir kurėsi tik XI-XIV a. dalį jų ilgainiui asimiliavo baltarusiai, o viena kita salelė išliko iki XIX a. pab.- XX a. pr.

Šiaurinė riba. Daugumas autorių (M. Toeppenas, H. Lowmianskis, C. Engelis, A. Kaminskis,³² J.Nalepa, M. Gimbutienė, J. Okuliczius ir kiti.), remdamiesi 1422 m. Melno taikos sutartimi nustatyta Lietuvos ir Prūsijos siena iki Nemuno, Nemuną tarp Jurbarko ir Kauno laikė šiaurine jotvingių gyventų plotų riba. 1964 m. minėtas rusų archeologas V. Sedovas pabandė šias ribas nukelti dar toliau į šiaurę- priskyrė jotvingiams ne tik visą Užnemunę, bet ir Dubysos, Nevėžio, bei Neries žemupių apylinkes, taip pat teritoriją toliau į rytus nuo Nemuno maždaug iki Kernavės, Trakų ir Eišiškių.³³ 1968 m. mokslinėje literatūroje vyko ginčas tarp A. Tautavičiaus ir V. Sedovo šio klausimu.³⁴ (pav. 1) Pastarasis pripažįsta, kad jotvingių paplitimo ribas galima būtų nustatyti pagal jiems būdingų pilkapių paplitimą. Šiaurinėje Užnemunės dalyje ir prie Nemuno bei Dubysos ir Nevėžio žemupių iš akmenų krautų pilkapių nerasta. Čia I-IV a. mirusieji laidoti taip pat nedeginti, bet be jokių akmenų grindinių ar sampilų virš kapų duobių. V

³² Kaminski A. Jacwiez. Terytorium, ludnosc, stosunki gospodarcze i spoleczne 60-60, Lodz, 1953, Materialy Starozytne, I, 194, Warszawa, 1956

³³ Седов В. В. Курганы ятвягов.- СА., т. 4, с 38-39

³⁴ Tautavičius A. Lietuvių ir jotvingių genčių gyventojų ploto ribų klausimu// MADA. V., 1996, t. 2(21), p. 161- 180

a. ir čia paplito mirusiųjų deginimo paprotys, kuris vyravo iki pat XII a.³⁵ Sudeginti vyrai dažnai I-XII a. buvo laidojami su nedegintais žirgais. Dabar Nemuno pakrantėse ar netoli jų žinoma keliolika tokių kapinynų. Dar kelios dešimtys kapinynų yra toliau į šiaurę –Kauno, Kėdainių ir Ukmergės rajonuose. Jie sudaro aukštaičių kapinynų grupę.

Toliau į pietus greičiausiai nuo seno buvo dideli miškai. Jų likučius dabar sudaro Kazlų Rūdos miškai. Į pietus žinomas tik vienas X-XIII a. aukštaitiškas kapinynas Nendrinuose, Šešupės deš. krante. Marijampolės ir Prienų rajonuose kapinynų išliko nedaug. Dabartiniais duomenimis, seniausias ir šiauriausias esantis jotvingių pilkapynas yra Pažarsčio pilkapiai prie Šilavoto. Akmenimis apdėtų žmonių griaučių su III-IV a. įkapėmis rasta Delnicoje, Liepynuose, Luksnėnuose ir Radastose. Taip pat Ožkabaliuose ir Papiškėse.

Taigi atrodo, kad II-XII a. jotvingiai Užnemunėje gyveno tik į pietus nuo Prienų-Šilavoto ir Šešupės vidurio. Prienų, Marijampolės ir Vilkaviškio rajonai yra jų gyvento ploto šiauriniame pakraštyje, galbūt buvo ir kiek rečiau gyvenami.³⁶ (pav. 4)

Lieka pridurti, kad Lietuvos kalbininkai jotvingiams ar vakarų baltams skirtingų hidronimų prie Nemuno vidurupio randa tik iki Jiezno apylinkių(A. Vanagas, 1968).³⁷ Galimas dalykas, kad juos paliko IV a. pab.-VI a. čia gyvenę jotvingiai. Greičiausiai tai buvo dainaviai, kurie ir vėliau gyveno Merkinės apylinkėse, ypač į vakarus nuo jos. Tyrinėtuose Vilkiautinio pilkapiuose rasti palaidoti sudeginti mirusieji be urnų, į kapus dėti ginklai. Panašus buvo Papiškių pilkapiai. Šiais bruožais jie skiriasi nuo Suvalkų apylinkėse gyvenusių sūduvių, kurie sudegintus mirusiuosius laidoje urnose be ginklų.

XIII a. pab. XIV a. kryžiuočiams ėmus dažnai plėsti Gardino- Merkinės apylinkės, dainaviai vėl kėlėsi į tuo metu lietuvių gyvento ploto pietinį pakraštį, galimas dalykas,, ir į rečiau gyventą plotą tarp lietuvių ir prie Nemuno aukštupių gyvenusių rusų. Senieji vietiniai gyventojai naujus ateivių kaimus pavadino Dainavomis, Dainavėlėmis ir panašiai.³⁸ Daugiausia jų buvo Lydos apylinkėse. Turbūt dainaviai paliko ir XIII-XV a. akmeninius kapus kurie išsibarstę į šiaurę ir vakarus nuo Lydos esančių kaimų laukuose. Taip galvoti verčia tai, kad čia nerasta senesnių (II-

³⁵ Волкайте-Куликаускаiene Р. О северной границе ятвягов//Проблемы этнической истории балтов. Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции. Рига, 1985, с 49-51

³⁶ Tautavičius A. Jotvingiai, dainaviai, sūduviai, poleksėnai ir...//Mokslo duomenys apie lietuvių tautą, jos valstybę ir sienas.-V., 1993, t. 1. p 140-159

³⁷ Ванас А. К вопросу о диалектной дифференциации на территории Литвы// Lietuvos TSr mokslų akademijos darbai. A ser.-1968. T.1.-p.143-155.

³⁸ Tautavičius A. Lietuvių ir jotvingių genčių gyventojų ploto ribų klausimu// MADA. V., 1996, t. 2(21), p. 161- 180

XII a.) akmeninių jotvingių pilkapių. Ir apskritai genčių vardais pavadintos gyvenvietės yra palyginti vėlyvos, įsikūrusios tarp kitos genties ar tautos sodybų.

Taigi dabar turimi duomenys leidžia teigti, kad jotvingių genčių plotų šiaurės rytinė riba kelis kartus keitėsi. Lietuvos rytinė ir pietinė dalis iki XIII a. buvo gyvenama tik lietuvių ir piečiau nuo jų – XIII-XIV a. įsikūrusių giminaičių dainavių.

RAŠYTINIAI ŠALTINIAI

Pirmoji tikra rašytinė žinia apie jotvingių gentį pasirodo 983 m., paskutinė 1282-83 metais. Bet ir tame trijų šimtų metų laikotarpyje jotvingių vaidmuo nėra vienodai aiškus ir ryškus. Lygi XIII a. pradžios yra žinomi tik paskiri be glaudesnio ryšio jų istorijos įvykiai. Tik XIII a., o ypač antrame ir trečiame ketvirtyje, užtinkame daugmaž gausių žinių šaltiniuose apie jotvingius. Šis gausumas kilo todėl, kad artimieji kaimynai – Lenkija, Rusija ir Kryžiuočių ordinas- buvo susidomėję jotvingių krašto užkariavimų, dėl jo strateginės padėties. Dėl to susidomėjimo ir pagausėjo žinios apie jotvingius tais laikais, jos užsiliko istoriografiniuose ir dokumentiniuose lenkų, rusų ir kryžiuočių šaltiniuose, o taip pat ir dokumentuose rašytuose Popiežiaus kurijos, kuri dėl savo padėties ir bažnytinių- politinių tikslų, XIII a. dažnai kišdavosi į jotvingių reikalus.

Seniausias o taip pat ir gausiausias žinias apie jotvingius mums išsaugojo rusų istoriografiniai šaltiniai. Jau seniausioje rusų kronika, vadinama Nestoriaus, mini juos du kartus 983 ir 1038 m.³⁹ Vėliau viena tokią žinią randame Suzdaliao kronikoje, įtrauktoje į Laurentijaus metraščių 1113m., dvi kitas žinias 1112 ir 1196 m. Kijevo kronikoje Ipatijaus metraštyje. Tačiau daugiausia žinių iš visų šaltinių išliko Voluinės kronikoje, įterptoje į Ipatijaus metraščių.⁴⁰ Tai visai suprantama turiny omeny gyvus ir artimus santykius tarp jotvingių ir Haličo Vlodimiro Rusijos XIII a., juo labiau kad pastarosios teritorijoje ir buvo sukurtas Voluinės metraštis.

Iš kitų rusų šaltinių mini jotvingius „Слово о полку Игоря“, kalbėdamas apie jų santykius su Voluinės Romanų Mstislavičium. Reikia dar paminėti žinutę, iš kažkokių dingusių šaltinių apie Polocko kunigaikščio Boryso žygį į jotvingių žemę 1102 m., ją pamini Tatiščevas.

Toliau svarbių žinių apie jotvingius suteikia prūsų- kryžiuočių istoriografija, būtent, Petro Duisburgo kronika⁴¹, jos perdirbėjas Mikalojus Jeroschin, taip pat *Exordium ordinis Cruciferorum*.

Daug mažiau žinių apie jotvingius pateikia lenkų XIII ir XIV a. istoriografiniai šaltiniai. Visų pirma tai Didžioji Lenkijos kronika. Žinias apie lenkų- jotvingių 1264 m. karą užrašo Krokuvos kapitulos-Šėdzivojaus, Traskio ir Mažosios Lenkijos analai, taip pat ir Krokuvos vyskupų IV ir V katalogai. Reikia dar paminėti kai kurias Dluogošo pateikiamas žinias apie jotvingius, būtent, tas kurias dėl savo tūrinio ir aiškaus suglausto redagavimo būdo galima priskirti nežinomiems

³⁹ Повесть временных лет//ПСРЛ. М., 1908, т. 2, с 35

⁴⁰ Ипатьевская летопись// ПСРЛ. М., 1908, т. 2

⁴¹ Duisburgietis P. Prūsijos žemės kronika.

šaltiniams.⁴² Visų pirma dingusiam Mozūrų šaltiniui. Tai galėtų būti Dluogošo pranešimai apie lietuvių ir jotvingių Kujavų antpuolius 1269 m., Kujavų ir Mozūrų kunigaikščių žygį pas Prūsus ir Jotvingius 1273 m.

Baigiant istoriografinių šaltinių apžvalgą apie jotvingius reikia paminėti vieną vakarų istoriografijos paminklą, būtent magistro Gervazo iš Tilbury(1159-1215) darbą, antrašte „*Otia imperialia*“.⁴³ Magistras parašydamas rytų Europą, mini kažkokia pagonišką tautą *Jarmenses*, o jų gyvenamas vietas nužymi *inter Poloniam et Livoniam*, greičiuusiai tai buvo jotvingių gentis.

Pereinant prie diplomatinių šaltinių, kurie liečia jotvingių praeiti, reiktų pažymėti, jog gausiausia ir svarbiausia jo dalį sudaro popiežių bulės rašytos apie XIII a. vidurį. Tada popiežiai gyvai domėjosi jotvingių klausimų. Antra, nemažiau svarbią dalį sudaro sutarčių dokumentai, jas apie XIII a. viduri tarp savęs sudarydavo Mozūrų kunigaikštis Ziemovitas ir Kujavų – Kazimieras, taip pat Vokiečių ordinas. Pagaliau reikia atskirai paminėti du Mindaugo 1253 ir 1259 m. dokumentus, kuriais Mindaugas užrašo visą jotvingių kraštą Vokiečių ordinui. Visi šie dokumentai yra paskelbti Prūsų kodekse, atskirų Prūsų vyskupijos kodeksuose, būtent, Kulmijos, Varmijos ir Sambijos, toliau Theinerio monumentuose, *Monumenta Poloniae Vaticana*.⁴⁴

Paskutinės žinios apie jotvingius, tiksliau tariant apie jų senovės teritoriją, išliko iš XV a. tai yra, iš tų laikų kai tie plotai buvo ginčo objektu tarp Lietuvos ir Vokiečių ordino. Atskirus to ginčo etapus mini visu pirma Jono von Posilgės kronikos tęsinys, pradedant 1414 metais. Be to, šio ginčo istorijai priklauso gausi dokumentinė medžiaga, kuria sudaro: amžininkų diplomatinė korespondencija ir žinios apie lietuvių-lenkų-kryžiuočių derybas, dokumentai paskelbti ryšium su šiuo reikalu, kaip Sūduvos dovanojimo aktas Vokiečių ordinui išduotas čekų karaliaus Vaclovo 1410 m., paskelbtas Kotzebue taip pat breslaviškis Zigmanto Luksemburgiečio sprendimas 1420m., pagaliau trijų bylų, kurias Lietuva ir lenkija vedė su Vokiečių ordinu 1420-1423 m. Visa ši medžiaga yra paskelbta įvairiuose leidiniuose: Vytauto kodekse, Raczyński, Dogelio ir Bunges diplomataruose, taip pat Kotzebue Prūsų istorijoje.

Visuose aukščiau minėtuose šaltiniuose, kaip istoriografiniuose, taip ir diplomatiniuose, jotvingiai pasirodo įvairiais vardais. Mat, įvairiai jotvingius vadino jų atskiri kaimynai: rusai,

⁴² Zajączkowski S Kaip jotvingiai buvo vadinami viduriniais amžiais// Lietuvos praeitis.- Kaunas, 1940.- T. 1, sąs. 1.- p 57-76

⁴³ Zajączkowski S Jotvingių problema istoriografijoje/ Lietuvos praeitis.- Kaunas, 1940.- T. 1, sąs. 2. 387-409

⁴⁴ Zajączkowski S Jotvingių problema istoriografijoje/ Lietuvos praeitis.- Kaunas, 1940.- T. 1, sąs. 2. 387-409

lenkai, vokiečiai ir lietuviai. Kaip jotvingiai patys save vadino, nežinia, šiuo klausimu galima tik įvairiai spėlioti ir daryti prielaidų, daugiau ar mažiau pagrįstų.

Nestoriaus kronikoje 983 m. ir 1038 m., Lavrentijaus metraštyje, Ipatijaus metraštyje. Ten visur jotvingiai vadinami *Jatwiagi* su įvairiomis rašybos variacijomis; šio pavadinimo vienaskaita pasitaiko tik vieną kartą, būtent, lytis *Jatwjažin*.⁴⁵ Vardą *Jatwiagi* K.Būga išveda iš senų prūsiškų formų *jatvings* arba *jotvings*, kilusių iš *jotva*. Pagal ji tai buvęs upės vardas.⁴⁶

Lenkai jotvingius turėjo vadinti *Polesianie*, kaip tai išplaukia iš lotynizuotos formos *Pollexiani*, kuria pateikta Didžiojoje Lenkijos kronikoje, taip pat vadinamieji Mozūrų analai: panašų vardą *Polesitae* tik vieną kartą panaudojo J.Dlugošas, kuris toliau nuolat vartoja jotvingių vardus. Vardas *Pollexiani* buvo sudarytas iš vardo *Polesie* kurio viduramžiai buvo vadinama jotvingių krašto dalis, tokių vardu buvo pažymimi didžiuliai miškų plotai. Iš šito pavadinio kilo ir teritorijos pavadinimas *Polexia*;⁴⁷ šis terminas buvo vartotas XIII a. viduryje. Juo naudojosi Kujavijos kunigaikštis Kazimieras savo dokumentuose, rašytuose Romos kūrijai jotvingių krašto reikalais, jis 1253-1257 m. rūpinosi prisijungti šį kraštą prie savos teritorijos. Be to šis kunigaikštis panaudojo vardą *Polexia* 1254 m. sutartyje su Vokiečių ordinu dėl jotvingių.

Lenkų istoriografiniai XIII ir XIV a. šaltiniai naudojo ir tokius pavadinimus kurie yra kilę nuo rusiško pavadinimo *Jatwiagi* arba jo variacijų. Taip yra ir Didžiojoje Lenkijos kronikoje kur vartojamas *Jaczwanszyte*, Krokuvos analai ir Krokuvos vyskupų katalogai vadina juos *Jazvudite*. Panašus pavadinimus randame lenkų XIII a. ir vėlesniuose dokumentuose. Analoginius vardus randame taip pat dokumente, kuris buvo išduotas kryžiuočių landmagistro Burchardo von Hornhauseno, sudarant taikos sutartį su Mozūrų Zemovitu ir Haličo Danielium Romanavičium dėl jotvingių krašto padalijimo. Įdomu tai, jog originale buvo posakis *terra Jatwezenorum*. Yra tai vienintelis atvejis, kai kryžiuočių dokumentuose yra pavartotas vardas, artimas *Jadwiagi* tipui. Šie jotvingių vardai iš Lenkijos pateko į vakarus, kur labai dažnai pasirodo XIII a., visų pirma popiežių dokumentuose. Visai skirtingi jotvingių pavadinimai pasirodo Prūsų teritorijoje, kaip tai rodo XIV ir XV a. kryžiuočių šaltiniai ir taip pat *Liber census Daniae*, kilęs XIII a. taip Prūsų žemių, paklausei Danijos karaliaus valdžiai, yra minima *Zudua* (Sudua). Panašų vardą *Sudowia* pateikia ir Duisburgietis, pavadindamas tuo vardu vieną iš Prūsų krašto sričių.

⁴⁵ ПСРЛ. М., 1908, т. 2

⁴⁶ Būga K. Lietuvių kalbos žodynas.-p 87-89.

⁴⁷ Zajączkowski S Jotvingių problema istoriografijoje/ Lietuvos praeitis.- Kaunas, 1940.- T. 1, sąs. 2. 387-409

Analoginiai vardai taip pat pasirodo ir kituose tų laikų šaltiniuose. *Exordium ordinis cruciferorum*, Vygantas ir kt. Kryžiuočių dokumentai XIV a. sumini atskirus asmenis, priklausančius prie šios tautos, vadinami juos: *Sudowite* ir *Sudowita*, daugiskaita jie vartoja *Sudowithe* ir *Sudowitas*. Jogailos ir Kęstučio 1379 m. dokumentas, rašytas vokiečių kalba mini kaimą, *do di Sudowin sitzen*. Kryžiuočių šaltiniai iš XV a. pradžios (Posilgės kontinuacija, dokumentai ir kt.) dažnai kalba apie *Sudower land*, *Sudowerlant*, *sudawerlant* ir *Sudlant*, mat, tas kraštas tada buvo ginčijamas objektas tarp Lietuvos ir Vokiečių ordino. Kryžiuočių įtakos paveikti panašų vardą *Sudorum terra* arba *Suderland* vartojo savo raštuose Zigmantas Luksemburgietis ir Vytautas, naudojosi juo ir lietuvių-lenkų pusė bylose su kryžiuočiais 1420-1423 m. Visi aukščiau suminėti vardai turi pradinį elementą sudedamąjį sūd. Nėra jokios abejonės, kad tauta ir jos teritorija, vadinama šiais vardais, yra identiška su rusų šaltinių jotvingiais. Tai visai aiškiai rodo XIII a. jotvingių krašto geografiją.

Pagaliau reikia paminėti ketvirtą kategoriją šių vardų, kurie buvo vartojami viduramžiais. Visų pirma jie Mindaugo dokumentuose XIII a. įpusėjęs. Remdamasis vienu iš savo dokumentų, kilusių 1253 m., Mindaugas padovanojo kryžiuočiams pusę teritorijos *Deynowe*.⁴⁸ Šia donaciją patvirtino popiežius, kuris tam tikrą plotą pažymėjo *dainowe*. Netrukus po to 1259 m. Mindaugas išdavė ordinui naują dokumentą, šiuo dokumentų ordinui buvo dovanota *Denowe tota, qaum etiam qiudam Jetwesen vocant*, išskyrus tam tikras dalis. Ši žinutė aiškiai rodo, kad 1259 m. dokumento redaktoriui vardai *Denowe* ir *Jetwesen* reiškė vieną ir tą patį plotą, lygiai kaip minėtame Zigmanto Liuksemburgiečio dokumente 1424 m. terminai *terra Sudorum* ir *terra Jacuitarum* reiškė vieną ir tą pačią teritoriją. Iš aukščiau paduotų dokumentų turinio eina išvada, kad vardai *Deynowe*, *dainowe*, *Denowe*, kurie lietuviškai turėjo būti *dainava*, buvo vartojami teritorine reikšme, o priedas prie vardo,⁴⁹ 1259 m. dokumente, liudija, kad šie pavadinimai atitiko jotvingių kraštą. Pagaliau šis vardas buvo naudojamas ir vėliau, kaip apie tai liudija gyvenamųjų vietų pavadinimai, kuriuose įsikūrė jotvingių emigrantai XIII a. pabaigoje kryžiuočiams išnaikinus jų kraštą.

Atsiminimas vardo, kurio lietuviai XIII a. vadino savo viengenčių jotvingių kraštą, dar užsiliko XVI a. šaltiniuose, būtent, antrosios Lietuvos metraščio redakcijos kodeksuose yra žinia, kad kunigaikštis Narimantas primetė savo brolių Traidenį valdyti žmonėms, kurie jotvingių

⁴⁸ Гудавичус Э. Крестовые войны в Прибалтике и Литва в XIII веке,-В., 1989.

⁴⁹ Zajączkowski S Kaip jotvingiai buvo vadinami viduriniais amžiais// Lietuvos praeitis.- Kaunas, 1940.- T. 1, sąs. 1.- p 57-76

kunigaikščiams išmirus, neturėjo sau jokio valdovo, Traidenis apėmęs valdžią, pasidarė „jotvingišku ir dainaviškiu kniazium“.⁵⁰ Režiumuojant padarytas išvadas, reikia konstatuoti, kad viduriniais amžiais buvo keturios grupės vardų, kuriais buvo vadinami jotvingiai ir jų kraštas.

⁵⁰ Zajączkowski S Kaip jotvingiai buvo vadinami viduriniais amžiais// Lietuvos praeitis.- Kaunas, 1940.- T. 1, sąs. 1.- p 57-76

SANTYKIAI SU KAIMYNAIS XIII amž. : LIETUVIAIS

Jau XIII a. pradžioje į Lietuvos įtakos sferą buvo patekę jotvingių, sėlių ir pietinių latgalių žemės. Prūsams artima jotvingių gentis su Lietuva susijusi jau nuo XII a. pabaigos. „Sakmėje apie Igorio žygį“ jotvingiai kartu su lietuviais laikomi Voluinės priešais. Vėliau pastebimas lietuvių karinis aktyvumas gali būti vertinamas kaip glaudžiai susijęs su lietuvių karine veikla. Apie tai liudija ir 1209 m. bendras jotvingių ir lietuvių žygis į Voluinę. XIII a. 4 dešimtmetyje, sumažėjus Lietuvos kariniam aktyvumui, jotvingiai kurį laiką veikę savarankiškai, vėliau – vėl patenka į priklausomybę nuo Lietuvos. Apie tai liudija ir 1243 m. Prūsijos vyskupysčių ribų nustatymo aktas. Varmės vyskupystės ribos vedamos Priegliaus ir Paserijos (Paslenkos, Passaluc) upėmis ir nurodoma, kad jos kyla „minėta Paslenkos upe į rytus iki pat lietuvių ribų“. Tuo metu dar nenukariautos Sembos vyskupystės ribos šiaurėje vedamos „sūriąja jūra“ ir Nemuno upe, o pietuose – Priegliaus upe „rytų link iki lietuvių ribų“. Varmės ribų aprašyme kalbama apie Priegliaus upę „nuo ištakų“ (turbūt turimas galvoje Vištyčio ežeras).⁵¹ Truputį keista, kad lietuvių ribos prieinamos kylant ne tik Priegliaus, bet ir Paslenkos upe. Paslenkos ištakos buvo maždaug ties vakarine galindų žemės riba. Tad dokumente ryškėjančios „lietuvių ribos“ turi gana keistą ir istoriografijoje neišsąmonintą konfiguraciją. Lietuvos teritorija čia dar nelaikoma Nadruva ir Skalva, bet Lietuvai priskiriamos jotvingių žemės (prasidedančios maždaug nuo Vištyčio ežero – Priegliaus ištakų) ir net Galinda (prasidedanti maždaug nuo Paslenkos aukštupio). Ar tai realistiška? Jei Galindą priskirtume lietuvių valdoms, ji labai giliu pleištu įsiterptų tarp Vokiečių ordino nukariaujamų prūsų žemių ir Lenkijos. Geografiniu požiūriu toks pleištas atrodo keistai, juo labiau, kad jame sunku įsitvirtinti – XIII a. Galindų žemės buvo labai ištuštėjusios, virtusios retai gyvenama dykra. Tačiau Petras Dusburgietis pateikia legendą, kuri aiškina šios dykros atsiradimą. Esą žynė patarusi galindams kovoti su lenkais be ginklų, dėl to jie buvę sumušti, o „sūduviai ir kitos kaimyninės gentys, šitai sužinojusios, įsibrovė į minėtąją Galindos žemę ir išsivarė į amžiną vergovę moteris, vaikus bei kitus likusius. Šitai toji žemė po šiai dienai paliko nusiaubta“.⁵² Atmetus legendines detales, nekyla abejonių, kad galindų galybę iš tiesų pakirto kovos su lenkais, kurios vyko jau nuo XI a.

⁵¹ Lietuva ir Prūsija XIII amžiuje//Voruta,- 1970, sausi 1 d

⁵² P.Duisburgietis. Prūsijos žemės kronika

Nėra pagrindo abejoti ir santykinu Galindos ištuštėjimu, kuris buvo Petro Dusburgiečio laikų realybė. Tai, kad galutinis smūgis galindams buvo suduotas iš jotvingių-sūduvių pusės, irgi galima laikyti realia istorine tradicija. Žodžiu, XIII a. Galinda bent nominaliai turėjo būti laikoma nuo jotvingių priklausoma žeme.⁵³ Todėl ir „lietuvių ribų“ Galindoje pripažinimas turėtų būti siejamas su jotvingių priklausomybe Lietuvai, kuri buvo visai reali. Iki XIII a. vidurio lietuvių valdų Prūsijoje geografija išsiplėčia ir jau apima Skalvos bei Nadruvos žemes. 1253 m. kartu su kai kuriomis žemaičių bei jotvingių žemėmis Mindaugas Livonijos ordinui užrašo Nadruvą, 1259 m. – Skalvą. Gali būti, kad Skalva ir Nadruva čia buvo suvokiama kaip viena žemė, kurią galima vadinti tai vienu, tai kitu vardu. Į Lietuvos įtaką jos turėjo patekti tarp 1243 ir 1249 m., nes tais metais Lietuvoje prasidėjo vidaus karas, ir apie Lietuvos teritorijos plėtrą nebegalėjo būti kalbos. Nadruvos ir Skalvos prijungimą galima susieti su Pirmuoju prūsų sukilimu, aktyviais Mindaugo veiksmais prieš Vokiečių ordiną Kurše 1245 m., lietuvių ir prūsų dalyvavimu remiant Mazovijos kunigaikštį Konradą 1244 ir 1246 m. Į Konrado pagoniškujų sąjungininkų tarpą Didžiosios Lenkijos kronika įtraukia jotvingius, skovitus, prūsus, lietuvius ir žemaičius. Čia paminėtus „skovitus“ greičiausiai reikia suprasti kaip skalvius, jau tada patekusius į Lietuvos įtakos sferą.⁵⁴

Žodžiu, XIII a. 5 dešimtmetyje Lietuva ryžtingai siekia išplėsti savo įtaką Prūsijoje ir Kurše, tampa pagrindiniu Vokiečių ordino varžovu kovoje dėl baltų žemių. Galima sakyti, kad šiame dešimtmetyje nepriklausomų baltų žemių nelieka – jos arba patenka į Vokiečių ordino priklausomybę, arba šliejasi prie Lietuvos. Tačiau 1249 m. Prasidėjo vidaus karas tarp Mindaugo ir Tautvilo, o kartu baigėsi ir Pirmasis prūsų sukilimas. Tai buvo skaudus smūgis baltų valstybės kūrimuisi. Verčiamas politinių aplinkybių Mindaugas buvo priverstas ne tik sustabdyti Lietuvos plėtimąsi į baltų žemes, bet ir perleisti Ordinui Lietuvos jau kontroliuojamas jotvingių, žemaičių, skalvių ir nadruvių žemes. Visas baltų žemes apimanti Lietuvos valstybė būtų neišvengiamai susikūrusi, jei ne vokiečių intervencija. Tačiau galimybė dar buvo ir vokiečių intervencijos sąlygomis. Lietuva turėjo pakankamai jėgų, kad galėtų apginti savo žemes. Sunkiau buvo įtvirtinti savo valdžią žemėse, kurias integruoti reikėjo varžantis su vokiečių riterių karine galia. Vis dėlto XIII a. 5–7 dešimtmetyje baltų žemių gyventojų nuotaikos buvo palankios Lietuvai.

⁵³ Kulikauskas P. Panemunių dzūkai ir jotvingiai// Panemunių dzūkai. V., 1970, p. 12-32

⁵⁴ Lietuva ir Prūsija XIII amžiuje//Voruta,- 1970, sausi 1 d

Lietuva realiai galėjo išplėsti šias žemes iš vokiečių riterių rankų, jei ne pražūtingi vidaus vaidai, net du kartus pašalinę Lietuvą iš kovų lauko.

Agresyvi rusų kunigaikščių o vėliau ir vokiečių politika, privedė prie baltų konsolidavimosi. Šio proceso paseka tapo tai jog XII a. pabaigoje, lietuviai pradeda savo puolimus. Puldinėjo ir lietuviai ir jotvingiai ir kartu ir atskirai.⁵⁵ Kronikose yra duomenų apie Pskovo, Naugardo, Smolensko, Černigovo, Turovo-Pinsko, Voluinės ir Haličo žemių užpuolimus. Puldinėjama buvo ir Mozūrija, Liublino ir Sandomiro vaivadijos. XIII a. dėl vokiečių atsikraustymo į Pabaltijį nutrūko prekybiniai ryšiai su vakarais. Dėl to sustiprėjo prekyba su Rusia. Tokie procesai paaiškintų antsmilkinių atsiradimą. Juos galima traktuoti kaip prekybos, karo trofėjų arba kaip plagiata. Tam galėjo pasitarnauti ir jotvingių artimumas su volynėnai, dregovičiais ir krivyčiais.⁵⁶

Pripėtė buvo vandens kelias, kuris traukė lietuvių dėmesį. Kraštas čia buvo skurdesnis negu Dauguvos, Lovatės ir Dniepro žemės. Prekyba iš Kijevo į Lenkija patogumo ir kelio trumpinimo dėliai vyko sausumos keliais. Kai Pinsko ir Drohičino žemės pateko į pusiau priklausomybę nuo Lietuvos, lietuviai pasirodydavo Pripėtės ir Būgo krantuose. Tai buvo vėl pakeliu į turtingesnes Voluinės sritis, per kurias ėjo prekybos keliai iš Kijevo, būtent, į Vladimirą, Kulmą, Belzą ir kitur.⁵⁷

Lietuvių veržimasis ir jų žygiai į rytus XII-XIII amž. yra gausiai užfiksuoti rusų metraščių ir kitų šaltinių. Pvz., 1246 m. iš Voluinės į Kijevo keliavęs pranciškonas Jonas de Plano Carpinis pastebėjo, jog jam buvę baugu važiuoti per tą kraštą, nes lietuviai dažnai užpildinėję pietų Rusiją.

Už pagalbą gauta iš vokiečių ordino Mindaugas turėjo jam atsilyginti. Karūnavimo metais jis užrašė žemaičiuose po pusę žemių Raseinių, Betygalos, Ariogalos ir Laukuvos. Kita tų žemių pusė buvo užrašyta vyskupui Kristijonui, kuris siekdamas apsaugos ir įsitvirtinimo iš kart atidavė ordinui gautų žemių dešimtinę. 1255 metų dovanojimu Mindaugas Livonijos ordinui užrašė Sėlą. Po dviejų metu toliau tam pačiam ordinui užrašė Karšuvą, Nadruvą ir kai kurias Žemaitijos sritys. Dar po dviejų metų(1259) Mindaugo vardu ordinui buvo surašytas naujas dovanojimo

⁵⁵ Зверуго Я. Г. Славяно-литовские языковые контакты в средневековье(по материалам белорусско-литовского пограничья)// Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1981, с 24-27

⁵⁶Квятковская А. Ятвяжские могильники Беларуси (к. XI-XVII в.в)Vilnius, 1998

⁵⁷ Kuncienė O. Prekybiniai ryšiai IX-XIII amžiais//Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I-XIII a.vilnius,1972, p. 149-245

dokumentas. Juo buvo užrašytos įvairios Sūduvos sritis, visa Žemaitija, į kurią ordinas jau pora dešimtmečių taikėsi, ir Skalva.⁵⁸

Atėjus į valdžią Traideniui jį ėmė pripažinti ir dalis jotvingių. Traidenio brolis Sirputis su lietuvių ir jotvingių būriais 1278 m. stipriai suniokojo Liublino sritis. Slavų ekspansija iš pietų į Panemunės kraštą buvo sustabdyta jungtinių Lietuvos ir jotvingių jėgų, kurie tarp 1219 ir 1270 m. sugrąžino slavų užimtas žemes. Juolab kad buvo palanki politinė situacija totorių-mongolių antpuolis sunaikino pietų Rusios kunigaikštystės. XIII a. pabaigoje keičiasi ir aukštutinės Panemunės etninė sudėtis, dėl didelio vakarų baltų: prūsų ir jotvingių persikėlimo. XIII a. pabaigoje, pasak Bychovco kronikos, kunigaikštis Narimantas sužinojo jog mirė jotvingių kunigaikščiai, o žmonės be valdovo gyvena. Jis nuėjo pas juos, jie nesipriešindami jam nusilenkė.⁵⁹ Jis gi tapęs jų valdovu atidavė savo broliui Traideniui už duoklę. Ir Traidenis pasivadino didžioju jotvingių ir Dainavos kunigaikščiu. Pagal Ipatijaus metraščių 1276 m. prūsai bėgdami nuo kryžiuočių atėjo pas Traidenį. Jis juos priėmė dalį apgyvendino Gardinė dalį Slonime.⁶⁰ Tačiau jotvingių padėtis darėsi beviltiška. Jų sodybas dažnai niokojo Danielius, kentėjo jie ir nuo lenkų. Pasak J. Dluogošo, lenkų Boleslovas Drovusis 1264 m. esąs išnaikinęs beveik visą jotvingių kraštą. Bet ir po šito skaudaus pralaimėjimo jotvingiai dar laikėsi ir 1282 metais, sąjungoje su lietuviais puolė Lenkiją. Nuo 1282 metų Ipatijaus ir lenkų kronikose daugiau karo veiksmų su jotvingiais nebeminima.

Kai pietinę Jotvos dalį sunaikino lenkai ir Voluinės kunigaikščiai, šiaurinę jos dalį vadinama Sūduva, įveikė vokiečių ordinas. 1274 m. užbaigęs slopinti didįjį prūsų sukilimą, ordinas ėmė pulti sūduvius, kurių sodybos ribojosi su Galindos ir Nadruvos plotais.(pav.4) Iš 1277-1283 m. kronistas P. Duisburgietis yra pateikęs daug žinučių apie tą kovą, pasibaigusią sūduvių nesėkme. Visa Sūduva buvo nukariauta. Tik dalis sūduvių pateko kunigaikščių su savo pavaldiniais buvo paimti nelaisvėn, arba patys pasidavė. Per žiaurias kelerių metų kovas nenukariauti buvo likę du kunigaikščiai, būtent Gedetas(Jedetas) ir Skurdas(Skurdo). Gedetas su 1500 žmonių pasidavė kryžiuočiams ir įsikūrė Semboje, o Skurdas su savo pavaldiniais-persikėles per Nemuną-prisiglaudė Lietuvoje. M.Strijkovskis minėjo jotvingių išėivius apie Naugarduką ir prie aukštutinio Nemuno.

⁵⁸ Пашуто В. Т. Образование Литовского государства.- М., 1959, с 32

⁵⁹ Хроника Быховца // ПСРЛ.- М., 1975, Т. 32, с 135.

⁶⁰ Ипатьевская летопись// ПСРЛ.- М., 1906, Т. 2, с 875

RUSŲ KUNIGAİKŠTYSTEMIS

XII ir XIII amž. pradžioje, jotvingių gyvenime ir socialinėje struktūroje įvyko žymus pokyčiai. Jotvingiai buvo paskutinėje gentinės suyrimo stadijoje- karinės demokratijos stadijoje. Karinės demokratijos epocha- tai periodas, kai dažni tarpgentiniai konfliktai, kitų teritorijų užpuolimas. Kariniai susidūrimai pasibaigdavo plėšikavimu. Nugalėtojai užgrobdavo galvijus, grūdus, vergus ir kt.

Pastovi karinio užpuolimo grėsmė reikalavo gynybinių statinių. Jotvingiai statydavosi tvirtoves, kai kurios iš jų yra suminėtos metraščiuose. Greičiausiai šios tvirtovės buvo archeologijoje žinomos tvirtovės- slėptuvės, kurios buvo apgyvendinamos pavojaus metu. Čia buvo slepiamas turtas, gyvūnai. Tokiu atveju slėptuvės, liudija apie tai, jog gyventojai naudojo kolektyvinę savignyą, prieš pagrindinę to meto karų taktiką netikėtus užpuolimus siekiant užgrobti priešo turtą. Puolimu metu slėptuvėse susirinkdavo aplinkiniai gyventojai iš neįtvirtintų gyvenviečių.

Jotva buvo etnis junginis iš kelių genčių. Karo žygio metu buvo kuriamos sąjungos arba konfederacijos tarp kunigaikščių ir atskirų žemių. Tačiau niekas iš jotvingių kunigaikščių nesugebėjo iškilti į pirmą vietą, kaip tai sugebėjo padaryti Mindaugas Lietuvoje. Pabandykime panagrinti Ipatijaus metraštyje, Haličo-Voluinės sąvade pateiktas žinutes, surištas su slavų-jotvingių santykiais.

Pasak Haličo- Voluinės metraščio, 1205 m(faktiškai įvykiai vyko 1207-1209 m.) lietuviai ir jotvingiai ištuštino Turijsko miestą ir Komovo apylinkės pasiekė Červenio miestą(Pabūgėje) ir kovėsi prie Červensko vartų.⁶¹ Nuo XII amž. pradžios jotvingiai vis dažniau užpuola Rusios žemės. Metraštininkas teigia, jog pardeda šnekėti apie nesuskaitomas kariuomenes, apie dažnus karus, kuriuos nuo jaunų dienų teko vesti Romano sūnams Danieliui ir Vosilkui.

6735(1227 m. pabaiga 1228 m. pradžia) „...Aplėšę prie Brastos. Ir pradėjo juos vytis abu(Danielius ir Vosilkas) iš Vladimiro, tačiau jų kariuomenę užpuolę abu(jotvingiai), Mondiničius Šutras ir Stegutas Zibrovičius. Ir užmušė Danielius ir Viačeslavas Šutra, o Stegutą užmušę Šelvas. O kai jotvingiai bėgo, pasivijo juos Danielius, keturis kartus sužeidė Nebrą ir išmušę iš jo rankų ietį...“⁶²

⁶¹ Ипатьевская летопись // ПСРЛ. М., 1908, т. 2. с 721.

⁶² Ипатьевская летопись // ПСРЛ. М., 1908, т. 2.

Tokiu būdu, jotvingiai pasiekė Brastą, tačiau čia patyrę pralaimėjimą nuo Danieliaus ir Vosilko kariuomenės. Reikėtų pažymėti apie čia užsimenamus, be abejo kilmingus veikėjus. Viačeslavas(Storasis)- bojarinas, Haličo diplomatas ir karinis veikėjas. Jo užrašai apie karo veiksmus, kuriuose jis dalyvavo įėjo į metraščių.⁶³ Šelvas- bojarinas, Danieliaus Romanovičiaus karvedys. Šutras Monduničius- kilmingas jotvingis, greičiausiai kunigaikštis. Nebras, tikėtina, jog irgi kunigaikštis. Stegutas Zebrovičius-kilmingas jotvingis, galbūt, bajoras.

6737(1229) metraštis praneša, jog „Konradas(lenkų kunigaikštis) prašę Danieliaus ir Vosilko ateiti jam į pagalbą(tarpusavio kovoje) priešais Vladislovą Senąjį. Patys išvyko kariauti ir paliko Brastoje Vadimirą iš Pinsko, ugrovčiaunus ir brestjanus-saugoti žemę nuo jotvingių. Tuo laiku lietuviai kariavo su lenkais ir manydami, kad Brastos gyventojai su jais taikoje, atėjo prie Brastos. Bet Vladimiras pasakė: „ Nors jus ir taikoje bet ne su mani“. Ir išėjo prieš juos ir sumušę visus.“⁶⁴ Iš to išplaukia, jog Brasta ir jos apylinkės tai ne jotvingių žeme. Jie vyko į Brasta plėšikauti. Tai patvirtina kita žinute.

6743(1235) (faktiškai 1238). Tai pat buvo naudojami ir klaidinamieji manevrai. „Atėjus pavasariu nusprendė(Danielius ir Vosilkas) žygiuoti prieš jotvingius ir atėjo prie Brastos, tačiau upes patvino, ir jie negalėjo keliauti toliau prieš jotvingius Danielius pasakė:“ Negerai kad mūsų tėvyne laiko kryžiuočiau tampiljeriai“.⁶⁵ Ir nužygiavo prieš juo. Užėmė miestą(Drohočiną) kovo mėnesį, ir jų magistrą Bruną paėmė į nelaisvę, ir karius paėmė ir sugrįžo į Vladimirą...“ Mano nuomonė, kunigaikštis panaudojo karinę gudrybę, demonstratyviai paskelbęs žygį prieš jotvingius, o iš tikrųjų sumanęs smūgį į Drohičiną.

6756(1248)(faktiškai 1234) „...kariavo jotvingiai prie Ohožės ir Busovno miestų ir visa tą žemę apiplėšę, kol dar Holmas nebuvo Danieliaus pastatytas. Vosilkas pradėjo juos vytis iš Vladimiro. To metu, kai jotvingiai mušėsi prie Drohičino vartų, ir pasivijo juos Vosilkas. Pasisuko jie prieš Vosilką, tačiau neišlaikė jo spaudimo, su dievo pagalba, pradėjo bėgti piktieji pagonys. Ir mušė juos, ir užmušė keturiasdešimt kunigaikščių. Ir pasiuntė Vosilkas žinia apie tai savo broliui į Haličą. Ir buvo ta diena Haliče didelis džiaugsmas(1248)⁶⁶

Vosilkas buvo vidutinio ūgio, pasižymėjo protu ir narsa, daugeli kartų jis pats nugalėdavo pagonys, ir daug kartų Danielius ir Vosilkas siusdavo karius prieš pagonys. Taip Skomantas ir

⁶³ Пашуто В. Т. 1950-Очерки по истории Галицко-Волынской Руси.-М.,1950. с 71.

⁶⁴ Ипатьевская летопись // ПСРЛ. М., 1908, т. 2

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Ten pat.

Borutas, buvo užmišti. Skomantas buvo krivis ir žinomas būrėjas iš paukščių vidurių, greitas kaip žvėris, pėsčiomis vaikščiodamas, jis ištuštino Pinsko žemę ir kitas sritis, ir buvo užmuštas netikėtis...⁶⁷ Iš šios žinutės išplaukia, jog jotvingiai užpuolė Pinsko žemę ir jokių būdu nebuvo čia vietiniais gyventojais.

Mūšyje prie Drohičino vartų 1248 m. jotvingiai patyrė baisų pralaimėjimą. Jų nuostoliai buvo milžiniški, vien tik kunigaikščių žuvo apie keturiasdešimt. Šis skaičių smarkai padidintas, tačiau ši žinute yra svarbi jotvingių socialinei struktūrai suprasti. Jotvingiai turėjo aristokratiją, ir greičiausiai, vyriausiu kunigaikščiu-kriviu buvo Skomantas, išgelbėtas mūšyje. Nes žinute apie Skomantas yra pateikta po 1285 m., ir tyrinėtojų manymu jis dar buvo gyvas. Borutas tai pat aukštuomenės atstovas, kunigaikštis.

XIII a. antroje pusėje jotvingių geografinė padėtis tapo pavojinga jiems patiems kaip tautai, kilo visiško išnykimo grėsmė. 1251 m. prieš jotvingių žygiavo abu Romanovičiai su lenkais ir polovcais. Didele koalicinė kariuomene persikėlė per pelkes ir pateko į jų žemes. Žinios apie tai sudaro atskirą pasakojimą, kuris parodo įvykius su visomis smulkmenomis ir dramatiškumu. Šio pasakojimo autoriumi pagal T. Pašutą buvo, Andrejus.⁶⁸

6759(1251) metais „...Zemovitas atsisėdo Mozūrijoje(1248 pabaiga-1249 pradžia). Nusiuntė pas jį Danielius ir Vosilkas(pasiuntinius) sakydami: „Mes tau tik gerą darėme, tad eime su mumis prieš jotvingius“. Ir iš Boleslovo jie gavo pagalbą- karvedžius Sudą ir Signevą, susirinko jie kartą Drohočine, ir išvyko(prieš jotvingius) ir pėrėjo pelkes ir užpuolė jų žemę... Atvyko zilniečiai, susirinko visa jotvingių žemė.“⁶⁹

(1251). „Ryte susirinko visi jotvingiai, pėsti ir raiti, labai daug, tiek, kad visas miškas buvo jų pilnas. Susirinkę sudegino jie savo vežimus. Danielius nužygiavo pirmyn ir toli nukeliavo kartu su Boleslovo lenkais, o Vosilkas liko su Zemovitu, o bojarinas Lozorius buvo užnugaryje su polovcais- ir užpuolė jį smarkiai, ir vėliavą jo atėmė. Atbėgo jis pas Vosilką ir Zemovitą, ir buvo nuožmi kova su jotvingiais. Ir krito jų daug iš abiejų pusių. Vosilkas ir Zemovitas narsiai laikėsi. O dvarininkas Andrejus, pametė ietį ir vos nebuvo užmuštas, kai sutiko priešą. Nusiuntė Vosilkas žmogų pas brolių, sakydamas: „Vyksta čia didelis mūšis, paskubėk į pagalbą“. Danielius sugrižo ir nuvarė jotvingius prie miško. Tačiau kiti smoge jiems ir daugelis žuvo. Feodoras Dmitrievičius(bojarinas), narsiai kovodamas, buvo sužeistas, ir dėl tos žaizdos priėmė mirtį prie

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ Пашуто В. Т. 1950-Очерки по истории Галицко-Волынской Руси.-М.,1950. с 95

⁶⁹ Ипатьевская летопись // ПСРЛ. М., 1908, т. 2

Narevo upės. Jasčeltas(jotvingių kunigaikštis) pasakė: „ Gerai sėdėti ant arklių. Tačiau jei mūsų nesigailit, tai nors save pagailėkit ir pagalvokit apie savo gėda- nes jus mūsų galvomis išgelbėsit savo garbę“. Po to buvo štai kas: Danielius liepė savo kariams nulipti nuo žirgų. Nulipę, jie žygiavo eile, ir tuo suminkštino jotvingių širdį parode jiems lenkišką ir rusišką jėgą. Ir taip jie žygiavo, plėšdami ir degindami jotvingių žemę, o kai persikėle per Olego(Luko) upę tai norėjo sustoti, slėnyje. Pamatęs tai Danielius sušuko: „ O, kariai. Nejaugi jus nežinote, jo krikščionių jėga atvirame plote, o pagonių siaurame, jiems įprasta kautis miške.“ Perėjo jie slėnį, paimdami priešus į nelaisvę ir išėjo į atvirą lauką ir įkūrė stovyklą. Jotvingiai, nežiūrint į tai, užpuolė juos, ir daugelis jotvingių kunigaikščių žuvo, ir varė juo iki Olego upės ir baugėsi mūsų... kitą dieną pasivijo juos(jotvingius) prūsai ir borčiai. Ir pasakė prūsai jotvingiams; „ Ar galima drįsti užpulti tokia kariuomenė“. Ir jotvingiai, pamate tai pasuko atgal. Iš ten kunigaikštis Danielius atvyko prie Viznos(miesto) ir perėjo Narevo upę. Ir daugeli krikščionių išgelbėjo iš nelaisvės Danielius ir Vosilkas...“⁷⁰

Čia nurodyti svarbus toponiminiai duomenys. Lukas(dar vartojamas Likas, Lenkas) ir Olegas tai viena ir tą pati upė, dešinysis Bebro intakas, dabar Elko upė. Vizna, miestas, kuris išsidėstęs toje vietoje kur Bebras įteka į Narevo upę. Narevo upė Vyslos intakas. Minėti įvykai vyko Lenkijos teritorijoje dabartiniuose Lomžos ir Suvalkijos vaivadijose.

6763 (1255, faktiškai 1253) metais „...(Danielius) vainiką iš Dievo gavo šventųjų apaštalu bažnyčioje, nuo Šventojo Petro sosto, nuo savo tėvo popiežiaus Inocento ir nuo visų savo vyskupų. Inocentas prakeikdavo tuos, kurie persekiojo graikišką stačiatikybę, ir norėjo surinkti suvažiavimą apie tikrą tikėjimą, ir apie bažnyčių susijungimą. Danielius gavo vainiką iš dievo Drohičino mieste. Danielius iškeliavo kariauti su savo sūnumi Levu ir su Zemovitu, lenkų kunigaikščių... Ir kai karalius Danielius atvyko į jotvingių žemę, tai nukariavo ją. Levas, sužinojęs, jog Stekintas(jotvingių kunigaikštis) įsitvirtino miške, ir su savo žmonėmis pradėjo jį vyti. Jotvingiai išėjo prieš jį ir su juo buvę raiteliai išsilakstė. Levas gi nulipęs nuo arklio vienas kovojo su jais. Pamatė, jog Levas kovoja vienas kai kurie jo žmonių grįžo jam į pagalbą. Levas įsmeigė savo ietį į Stekinto skydą, taip, jog jis negalėjo juo gintis, ir užmušė Stekintą kardu ir broli jo nužudė. Levas pėsčias vaikėsi jotvingius, o kiti raiti, mušė juos. Karalius Danielius apsistojo Stekinto sodyboje, ir Levas atnešė jam Stekinto ir jo brolio ginklus, patvirtindamas savo pergalę. Ir jo tėvas karalius džiaugėsi savo sūnaus narsumu. Jotvingiai pasiuntė kometą

⁷⁰ Ипатьевская летопись // ПСРЛ. М., 1908, т. 2

kuris teigė, jog jotvingiai žadėjo paklusti jo valiai. O lenkai, tapo pavydus ir ėmė pataikauti pagonims. Sužinojęs apie tai, karalius Danielius nukariavo jotvingių žemę, sunaikino Stekinto sodybą, ir iki šiol tą vieta tuščia stovi. Kai karalius Danielius ėjo ežero krantu, jis pamatė kalną ir jame miestą, kuris ankščiau vadinosi Rojus. Iš ten jis ir sugrižo namo“.⁷¹

Stekintas, nužudytas Levo, be apėjo, jotvingių kunigaikštis, turėjo jotvingių žemėje savo rezidenciją sodybą. Sunaikinęs ją Danielius su savo kariuomenė pasiekė Rajaus miestą. Šis miestas kai kurių tyrinėtojų siejamas su Raigardu, kuris išsidėstęs 50 km. (pav.7) Šiauriau Viznos miesto. Kai kurie tyrinėtojai mano, jog čia galėjo būti jotvingių sostinė, jei pastaroji apskritai egzistavo.

6764(1256)(1255-1256 žiema) „Danielius žygiavo prieš jotvingius su savo broliu ir sūnumi Levu ir su Švarnu, kuris dar buvo jaunas, ir nusiuntė Romano į Naugarduką. Ir atvyko pas jį Romanas su visais naugardukiečiais ir su tėvu, su Glebu ir su Izeslavu, o iš šitos pusės atvyko Zemovitas su mozūrais ir Boleslovo pagalba su sundomirėčiais ir krakoviečiais. Buvo tokia didelė kariuomenė, jog jotvingių pelkes galima buvo užpildyti šitais pulkais... Jo palydovu buvo Ankadas(jotvingių kunigaikštis)- Danielius pažadėjo, jog už tai nesudegins jo kaimo. Ir atvyko pas jį jo sūnus Romanas vienas, ir kai jie privažiavo Boldikisčių kaimą, nusiuntė Daniilas Levą su broliu. Levas tyliai apsupo kaimą, visus išnaikino, o viena jotvingį atvedė. Karalius apklausė jį. Ir kai tas pranešė, jog Prišvicos kaime susirinko jotvingiai, karalius nusiuntė Andrejų pasakyti dvarininkui: „ Jei pamatysi, jog mes persiekiojame, greičiau paskubėk pas mus: paleisk pulką, tegul kas gali vejasi“. O kunigaikštis Vosilkas kitiems pulkams paskelbė, jog jie žygiuotų tyliai ristute.⁷²

Vienas jotvingis pabėgo iš Boldikiščių kaimo ir jotvingiai apsiginklavo. Prišvico kaimo pakraštyje Danieliaus kariai sutiko jotvingių lankininkus ir pradėjo juos vyti. Levas ir Danielius paskubėjo su jais, garsiais rėkdami: „ Varyk, varyk jotvingius“. Kai jotvingiai pamatė jų staigų puolimą jie neišlaikė ir pradėjo bėgti. Tačiau kai jau buvo kaimo vidury pasuko atgal. Danielius ir Levas vis dėl to puolė juos svaitydami ietys, ir jotvingiai vėl pradėjo bėgti. Jotvingių lankininkai šaudė, o karių su jais nebuvo, ir kai pribėgo jotvingiai vartus jie sumišo vieni prabėgo, o kiti pasuko atgal. Daugelis jotvingių krito viens ant kito nes ledas buvo slidus. Danielius ir Levas užpuolė juos vartuose. Jotvingiai pradėjo bėgti ir daugiau nebesugrižo: buvo

⁷¹ Ипатьевская летопись // ПСРЛ. М., 1908, т. 2

⁷² Ten pat.

tą dieną didelė sėkmė karaliui ir jo kariams, ne su tokia nedidele kariuomene nugalėjo jis išdidžius jotvingius – ir zilniečius, ir krisminiečius, ir pokeniečius...“.⁷³ (pav. 6)

„Karalius Danielius norėjo persiekioti juos toliau, bet Levas pasipriešino ir pasakė: „Nusiusk mane paskui juos“. Bet jo tėvas neleido. Vienas karys savo dešiniąja ranką ištraukė iš už diržo svaidomąją ietį, sviedė ji tolin ir numušė nuo arklio jotvingių kunigaikštį. Ir kol tas krito ant žemės iškeliavo jo siela kartu su krauju į pragarą. Danielius ir Levas vienus belaisvius surišdavo, kitus gi iš krūmų išvesdavo ir užmušdavo.

Atvyko dvarininkas su pulku. Ir pasakė jam kalius Danielius: „Tu blogai pasielgei“. Dvarininkas atsakė: „, Tai ne aš, ne mano noras, bet bloga mums padarė pasiuntinys, blogai perteikęs tavo žodžius“. Po to karalius ir Levas išlaisvino buvusius jotvingių nelaisvėje ir sugrįžo pas Vosilką ir Zemovitą. Kai jie susitiko buvo didelis džiaugsmas. Ir degino pagonių namus, ir plėšė jų kaimus. Sustojo Prišvicoje nakčiai, užgrobė jų turtus, sudegino jų namus. Ryte nuvyko toliau viską degindami. Sudegino Taisevičių valdas, Buraliaus ir Raimočio kunigaikščių sodybas, ir Komato, ir Doro ir apiplėšė miestą, ir iki pelenų sudegino Stekintų namus. Sustojo Korkovičių kaime. Ir buvo stebėtiną tai, jog visa kariuomene ir jų žirgai galėjo prasimaitinti iš dvejų dvarų. O ką patys nesugebėjo suėsti sudegino. Kita diena atvyko nuo jotvingių jų kunigaikštis Jundilas. Jis pasakė: „, Taip. Daniiliau, tu gera kariuomenę laikai, ir pulkai tavo dideli“. Ryte jie vėl niokojo jotvingių žemę. Ir nebuvo kariams jokio pasipriešinimo iš jotvingių: nors kadaise jie buvo drąsūs, be dievas įdėjo bailumą į jų širdis. Tą naktį sustojo Danielius pelkes salose, o ryte atvyko jotvingiai, siūlydami įkaitus, ir taiką, prašydami nežudyti belaisvių. Po to Daniilas grįžo namo nugalėjęs savo priešus. Kai jis vėl norėjo eiti kariauti prieš jotvingius, sužinojo jie apie tai, pasiuntė pasiuntinius ir savo vaikus, ir mokėjo duoklę, ir žadėjo būti paklusnus ir leisti statyti miestus savo žemėje“.⁷⁴

Iš šitos žinutės išplaukia, jog Danielius uždėjo jotvingiams nepakeliamą našta-miestų statybą jotvingių žemėje.

6765(1257, faktiškai 1256) „Danielius nusiuntė Konstantiną(savo vietininką), kad surinktų duoklę iš jotvingių. Nuvyko Konstantinas ir surinko duoklę – juodomis kiaunėmis ir sidabru. Ir

⁷³Ипатьевская летопись // ПСРЛ. М., 1908, т. 2

⁷⁴ Тем пат.

jis(Danielius) atidavė tuos duokles dalį kaip dovaną Zignevei lenkų karvedžiui, kad pasklistų gandas, jog jotvingiai moką jam duoklę“.⁷⁵

Iš šitos metraštininko žinutės, matyti, jog duoklės uždėjimas buvo vienas iš konflikto kilusio tarp Haličo- Voluinės kunigaikščių ir jotvingių motyvų. Tarp jotvingių metraštininkas skiria zilniečius, krisminiečius, pokeniečius. Galbūt, tai teritoriniai vienetai, kurie egzistavo jotvingių areale. Zilna, gyvenvietė jotvingių žemėje, galbūt buvo šiuolaikinės Lietuvos teritorijoje. Pokeniečiai-jotvingiai, kurie gyveno Pokenės srityje Sūduvoje. Krismeniečiai gyveno į rytus nuo pastarųjų, pietvakarių Lietuvos teritorijoje.

Lenkų ir vokiečių šaltiniuose, kartu su jotvingiais dažnai aptinkamas sūduvių pavadinimas. A. Kaminskis įrodo šių terminų tapatumą. Ipatijaus metraštyje tokių pavadinimų nėra visai.

6781(1273, faktiškai 1271-1272 žiema) metais „...po to nutarė kunigaikščiai žygiuoti prieš jotvingius. Atėjo žema, kunigaikščiai, patys nenuėjo, o pasiuntė savo karvedžius su kariuomenė. Levas nusiuntė Andrejų Putivličą, o Vladimiras Želisslavą, o Mstislavas Volodislavą Lomonosogą. Nuvyko jie ir užėmė Zilną. Ir nors jotvingiai susirinko, tačiau kovoti su jais pabūgo. Ir taip sugrįžo su šlove ir pergale pas savo kunigaikščius. O po to atvyko jotvingių kunigaikščiai Mingelis, Šiurpa, Mudeika, Pestila pas Levą, Vladimirą ir Mstislavą, prašydami sau taikos. Ir apsidžiaugė jotvingiai taikai ir išvyko į savo žemes“.⁷⁶

Čia pamynėta istorinė sritis Zilna ir keturių jotvingių kunigaikščių vardai, kurie derėjosi su Vladimiru Vosilkovyčiumi-ir Mstislavu Danilovičiumi(Danielius Romanovičius sūnumi).

6787(1279)(pavasari) „...buvo badas visoje žemėje: ir Rusioje, ir Lenkijoje, ir Lietuvoje, ir Jotvoje. Atsiuntė jotvingiai pasiuntinius pas Vladimirą taip sakydami.: „, Pone mūsų, kunigaikšti Vladimire. Atvažiavome mes pas tave nuo visų jotvingių. Pone, nenumarink mūsų, padek prasimaitinti. Atsiusk, pone, savo duonos prekiauti o mes noriai nupirksime. Duosim ko norėsi: vaško, voverių, bebrų, juodų kiaunių ar sidabro.“. Vladimiras nusiuntė iš Brastos duoną valtimis Bugo upe su žmonėmis kuriais pasitikėjo. Nuvyko jie Bugo upe, išėjo į Narevą ir vyko toliau. Jie keliavo, kol nepasiekė Poltovesko miestą, ir čia sustojo nakčiai pailsėti. O naktį visi jie buvo nužudyti prie miesto, duona buvo užgrobtą, o valtys nuskandintos. Vladimiras ieškojo, tų kurie tai galėjo padaryti“.⁷⁷

⁷⁵ Ten pat

⁷⁶ Ten pat

⁷⁷ Ten pat

Kaip vėliau išaiškėjo tai padarė Kondrato Samovitovičiaus Čersko kunigaikščio žmonės. Tokia paskutinė žinute apie jotvingius patekus į Haličo -Voluinės metraščių.

Iš šių žinučių matyti, jog XIII amžiaus pradžioje jotvingiai, gyveno tarp Nemuno kairiojo kranto vidurinėje jo dalyje ir dešiniojo Narevo kranto taip pat vidurinėje jo dalyje. Šiais laikais tai Balstogės vaivadijos šiaurinė dalis ir Suvalkų vaivadija Lenkijoje ir pietvakarių Lietuvos dalis. Niekur metraščiuose nepažymėta, jog jotvingiai XII-XIII amžiais užimdavo kažkokias sritis Baltarusijos teritorijoje. Jotvingiai įvykdė du Brastos ir vieną Pinsko puolimus, kuriu tikslas buvo plėšikavimas ir žmonių paėmimas į nelaisvę.

Tarp Skrodos, Vizos ir Narevo upių, buvo teritorinis Viznos žemės centras iš kur XIII amžiuje vyko mozūrų ekspansija. Sąjungoje su Haličo- Voluinės kunigaikštyste į jotvingių žemės tarp bebro ir Elko upių.

Susirinkimo punktu dažnai būdavo Drohičinas, kuriame 1253 m. karūnavosi Danielius Romanovičius. Jei jotvingiai kada ir turėjo sostinę, ja greičiausiai buvo Raigardo miestas, prie Raigardo ežero Suvalkijoje. Per Drohočiną ėjo prekybinis kelias kuris jungė rytų slavus su jotvingiais. Jis ėjo Bugo upe, vėliau Narevu, Bebru iki Raigardo ežero. Palei šį kelią buvo vykdoma ir daugelis Lenkijos ir Rusios kunigaikščių žygių į Jotvą.

Jotvingiai gyveno kaimais, ir vadinosi užsiiminėjo žemdirbyste ir gyvulininkyste, taip pat prekyba. Kai kurios gyvenvietės, buvo tokios svarbios, jog buvo vadinami miestais. Korkovičiu kaimas nustebino Danieliaus karių savo atsargomis.

Apie 1276 m. vokiečių riteriai pradėjo sistematiškai užkariauti Jotvą, kuri jau buvo nusilpninta rusų ir mozūrų kunigaikščių žygiais. 1283 m. jotvingiai buvo galutinai nukariauti dalis gyventojų persikėlė kitur.

Jotvingiai mėgdavo kariauti miškinguose vietovėse, nes nemokėjo kautis reguliariomis eilėmis ir neišlaikydavę susidūrimo su reguliaria kariuomenė. 1252 metais Daneilius įsiveržė į jotvingių žemę, siekdamas atkeršyti vietiniams kunigaikščiams už jų šiaurės-vakarų Voluinės žemėms padaryta žalą. Vienas jotvingių kunigaikščių, Stekintas, įsitvirtino miške. Danieliaus sūnus Levas, „pamatęs, jog Stekintas miške įsitvirtino o kartu su juo jotvingiai, puolė juos, surinko žmonės ir atėjo prie oseko(iš medienos ir žemės padarytas laikinasis įtvirtinimas.-aut.). Jotvingiai gi išbėgo iš oseko...tada Levas nulipo nuo žirgo ir smarkai su jais mušėsi“.⁷⁸

⁷⁸ Ипатьевская летопись // ПСРЛ. М., 1908, т. 2

Kariaudami pelkėse ar miške rusų kariai, kovodavo pėsti. Kartu mušėsi ir eiliniai kariai ir vaivados ir kunigaikščiai. Kovoiant Levui su Stekintu toliau kalbama, kad Stekintui į pagalbą atskubėjo kitas jotvingių kunigaikštis Malijus: „Levas gi įsmeigė savo ietį jam į skydą ir tas negalėjo prisidengti; levas Stekntą nužudė kalaviju ir jo brolių nužudė kalaviju; jie gi(jotvingiai) miršdavo, o jis juos vijosi pėsčias“.⁷⁹

Kaip jau kalbėta, jotvingiai o taip pat ir lietuviai dažniausiai nedrįsdavo stoti prieš rusų kariuomenę atvirame lauke. Tam jie buvo per prastai ginkluoti ir blogai organizuoti. Dėl to jie mėgdavo kariauti miškinguose vietovėse. Tačiau „osekus“ miške statėsi ne vien jotvingiai ir lietuviai.

1248 ar 1249 m. Romanovičiai kartu su mozūrų kunigaikščiu Zemovitu įėjo į jotvingių žemę. Metraštininkas rašo, jog „lenkai „острожились“(t. y. mozūrai pastatė „ostroga“, laikiną įtvirtinimą miške.- aut.); naktį jotvingiai užpuolė lenkus, o rusai įtvirtinimo nestatė. Lenkai drąsiai kovojo, svaidė svaidomasias ietis ir padegtomis malkas, tarsi žaibai žaibavo, ir akmenys kaip lietus iš sangaus krito. Kunigaikštis Zemovitas paprašė rusų atsiusti jam šaulių, nes jotvingiai norėjo „ostroga“ pramušti, kai atėjo rusų šauliai, jie daugeli sužeidė ir daugelį nužudė strėlėmis, ir nusivijo juos nuo ostrogo...“.⁸⁰

Šaltinis mums duoda labai ryškų laikinojo įtvirtinimo gynimosi paveikslą. Iš teksto išplaukia, jog užpuolikai priėjo arti įtvirtinimo sienų, nes gybėjai naudojo artimos kovos ginkluotę svaidomasias ietis ir padegtas malkas. Metraštininko žodžiai „pralaužti ostroga“ liūdėja apie tai, jog jis buvo pastatytas iš medžių rastų ir šakų.

Taigi metraščiuose pateikta medžiaga, duoda mus įdomu ir vaizdingą XIII amž. Jotvingių gyvenimo paveikslą.

⁷⁹ Ипатьевская летопись // ПСРЛ. М., 1908, т. 2

⁸⁰ Ten pat.

LENKAIS

Nuo X amžiaus kraštą sudarė apie 15 autonominių sričių, gyventojai(XIII amžiuje jų buvo apie 50 tūkstančių, tai buvo vidutinė „tauta“.),⁸¹ gyveno įtvirtintose gyvenvietėse, kai kur jau buvo miestų užuomazgos. Lenkų ekspansiją į jotvingių žemę prasidėjo jau nuo X ir XI amžių. 1009 švento Brunono misija buvo nukreipta Boleslovo Narsiojo, tais laikais jotvingių – slavų santykiai buvo, bendroje sumoje, taikus. XIII amžiaus viduryje prasidėjo lenkų-rusų-kryžiuočių ekspansiją į tas žemes. Kuri pradžioje nedavė rezultato, taip pat lietuvių luominės visuomenės formavimasis tapo jiems parama(Mindaugas pretendavo į jų valdymą), jotvingiai dalyvavo lietuvių žygiuose į Rusiją, prieš Ordiną ir Lenkiją. Į XIII amžiaus pabaigą Skomantas suvienijo visą Jotvą, tačiau jotvingių nuosavos valstybės susiformavimas jau buvo pavėluotas, Kryžiuočiai užkariavo jų žemės 1283 metais. Jotvingių žemė buvo suskirstyta į administracinius vienetus žemės kronikose jų žinoma apie 15 su savo centrais ir miestais viso tokiu žinoma apie 80, Lenkijos teritorijoje apie 40.⁸²Panagrinėkime metraštininkų pateiktas žinutės susijusias su jotvingių ir lenkų santykiais.

1227(1228) metai Konradas mozūrietis kovoje dėl Krokūvos sosto, bet jam truko karinės jėgos. Štai kas apie tai rašoma „Didžiojoje Lenkijos kronikoje“: „, vedė jisai jotvingius, prūsus, lietuvius žemaičius kuriems užmokėjęs, kad padėtų tuštinti jam broliškas žemes“ prieš neseniai gimusi Boleslovą Gėdingąjį, kuri protegavo Henrikas Barzdotas. Samdiniai turėjo didelių finansinių pretenzijų, kurias Konradas sunkiai galėjo padengti, kadangi, jo išdas buvo tuščias. Ką jis tada suveikė? Kvietė samdinius kvietė samdinius į puotas, kuriuose dalyvavo ir dvarininkai su žmonomis. Kai jau visi prisišvėsdavo, Konradas tyliai pasakydavo samdiniams, kur dvarininkų arkliai ir puošnius vežimai ir pastarieji juos vogdavo.“⁸³ Tas labai vaizdžiai parodo tuometini Lenkijos gyvenimą ir parodo, jog kovoje už valdžią taikomo visokie metodai.

1232 popiežius Grigaliaus IX paskelbė bulė, kurioje kalbėjo jog pagonys prūsai savo pasienyje sudegino „20000 kaimų“, o taip pat „, 20000 krikščionių nužudė“, o prieš tai tūkstančius mozūrų, kujavų ir pamariečių.⁸⁴ Iš kur ten buvo tiek kaimų neaišku.

⁸¹ Zuk E. Nowy dwór.-Warsawa, 1987, s 7-8.

⁸² Седов В. В. Земли ятвягов(племенная дифференциация)// Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989, p. 50-55

⁸³ Didžioji Lenkijos kronika

⁸⁴ Ten pat

Apie 1240 metus. Duomenis mums pateikia Konrado 1241 metų dokumentas, kuriame jis davė savo pavaldiniui kaimą netoli Varšuvos, už jo pergalę prieš prūsus, lietuvius ir jotvingius. Jis turėjo paimti į nelaisvę septinius jotvingių vadus, kurie turėjo sumokėti išpirką už kiekvieną po 700 grivnų gryno sidabro.⁸⁵ Skaičius 700 grivnų atrodo nepakeliamas ir tuo metu tai buvo didžiulę pinigų suma, tačiau jotvingiai buvo pasitūrintys ir kaip rodo rusų metraščiai duoklės mokėdavo sidabru.

1244 metai Prūsai sukilo prieš Ordiną, sukilėlius remia Sviatopolkas, padeda ir jotvingiai. Konradas Mozūrietis negali padėti ordinui, nes toliu kovoja dėl Krokūvos. Jo sūnus Kazimieras Kujavietis, išgelbėja kryžiuočių valstybę nuo užkariavimo. Dviem metais vėliau mozūrai surengia žygį prieš jotvingius kartu su lietuviais. Prie jų prisideda ir Mindaugas. „Baltų blokas“ subyrėjo ir tai reiškė jotvingių pabaigą.

1255 metai Popiežius Aleksandras IV, rašo savo legatui Bartolomejui, jog „Lietuviai ir jotvingiai ir kai kurie kiti pagonys“ užpuolė Lenkiją, „užmušė daug krikščionių ir daug su savim nuvarė“. Ir paskelbė prieš juos kryžiaus žygį. Iš to nieko neišėjo, nes metais vėliau jis gavo žinią iš Kazimiero Kujaviečio, jog jotvingiai nori sugrįžti į tikrą tikėjimą. Vietoje to kad kariauti su pagonimis, popiežius 1257 m. vasario 1 d. bulėje įsakė įkurti jau senų seniausiai žadėta katedrą Lukove.⁸⁶ Iš to irgi nieko neišėjo.

1259 metai. Pasirodo totoriai kurie prievertė jotvingius, padėti jiems puldinėti Lenkiją.⁸⁷

1260 metai Kazimieras Kujavietis nori surengti prūsų-lietuvų-jotvingių sąjungą, bet prieš jį stoja jo sūnus Lėšėkas Juodasis. Jotvingiai kartu su lietuviais, užima Visenburgą. Tačiau, 1263 metu rudenį miršta Mindaugas į krašte įsivyrėja chaosas.

1263 metai. Jotvingiai daug rūpesčių pridaro plėšydami Gniezno arkivyskupo žemės. Lenkams taip pat sekasi. „Krokuvos kapitulos metraštis“ pateikia žinią, jog 1263 metais žuvo Komatas jotvingių kunigaikštis kare su kroviečiais. Tačiau matyt metraštininkas suklydo dėl metų, nes...

1264 metai. Komantui pasiseka suvienyti daugeli jotvingių žemių, jis ruošiasi prieš kryžiuočius, tačiau turi pasukti kerštą į kitą pusę. Užpuolė jį Boleslovas Gėdingasis. Jam pasisekė nužudyti pati Komantą.⁸⁸

⁸⁵ Ten pat

⁸⁶ Gielziski W. Jaćwiegǳi są wśród nas.- Warszawa, 2001, s 124

⁸⁷ Batūra R. Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Ordą.- Vilnius, 1975

⁸⁸ Gielzinski W. Jaćwiegǳi są wśród nas.- Warszawa, 2001, s 127

1266 metai jotvingiai vėl puldinėja Mozūrija, Kujava.

1269 metai Lietuvoje valdžią paimą Traidenis, o Jotvoje Skomantas, kuris kariauja su kryžiuočiais.

1273 metai. Jotvingiai vietoje to kad sutelkti visas jėgas gynybai nuo kryžiuočių ir toliau puldinėja lenkus, keršydamas Lėšėkas Kujavietis ir Konradas II užpuola poleksėnus. Kai rusai užėmė Zilną, jotvingiai matyt pamanė jog geriau pasiduoti jiems negu Ordinui. Nobiliai Mintelas, Šiurpa, Moudeika ir Pestila paprašė Rusios taikos. Neaišku ar tai buvo kapituliacija, ar vasaliteto pripažinimas ar tiesiog sąjunga.

1276-1277 metai. Kryžiuočiai galutinai užkariavo prūsus. Liko tik jotvingiai, o už jos už Nemuno Lietuva. Susidaro jotvingių-lietuvių sąjunga. Kuri kontratakuoja. Lietuviai užima Drohočiną, apsaugodami jotvingius nuo rusų. Skomantas atakuoja Kulmo žemė, atitraukdamas kryžiuočius nuo Nemuno fronto linijos. Traidenis atkėlė kolonistus iš Nadruvos, ir apgyvendina juos prie Gardino ir Slonimo, kad jie gintų apylinkės nuo rusų.⁸⁹

1282 metasi Lešėkas Juodasis sumušė jotvingius prie Vasilkovo virš Supraslio upės, po ta kai jie užpuolę Plocką.

1282 metais jotvingių žygis į Lubelsko žemę buvo likviduotas labai sėkmingu būdu. Pirmiausia jis buvo pasivytas prie Nemuno ir Narevo ir buvo apsuptas nepaliekant jiems išėjimo. Jotvingių karinė jėga buvo pakirsta ir nuo to laiko jie jau negalėjo rengti savarankiškų žygių į kaimynų žemės. Jų likučiai tais laikais lydėdavo grėsmingesnį priešą- lietuvius. Pastarieji metais vėliau, norėdami atkeršyti už sąjunginius, surengė didelį žygį į Sandomiro žemės. Tačiau ir vėl nesėkmingai.

Kai XIII amžiaus antroje pusėje, tiksliau 1283 metais jotvingių žemė tapo tuščia. Tačiau kaip tvirtina Strijkovskis(1582) savo kronikoje dar jo laikais gyveno jotvingiai prie Naugarduko, Raigardo ir Isteborgo Prūsijoje. Iki XVI amžiaus vidurio jie gyveno ir Sambijoje

⁸⁹ Jaćwięgi są wśród nas.- Warszawa, 2001

PRŪSAIS IR KRYŽIUOČIAIS

Pirmąją prūsų užkariavimo fazę kryžiuočiai pradėjo gana padrikai po 1240 metų. Tam pasitarnavo daugelis priežasčių, pirmiausia politinių ir militarinių. Po susijungimo su kalavijuočių ordinų kryžiuočių pozicijos Prūsijoje tapo silpnesnės, nes dalis nariu persikėlė į Livoniją. Po didžiojo grossmeistro Hermano von Salzo(1239) mirties kilusi kova tarp popiežiaus ir karaliaus, privedė prie to jog ordinas prarado jų abėju protekciją.⁹⁰ Bet visų pirma prūsų užkariavimas buvo būtinas dėl to, jog ordinas kariavo su Pamarės kunigaikščių Sviatopolku, kuris aktyviai rėmė prūsus kovoje su kryžiuočiais- o vėliau ir Prūsų sukilime.

Sviatpolkas, Gdansko Pamario kunigaikštis-kuri skyrė kryžiuočių Prūsiją nuo vakarų Pamario, tais laikais jau priklaususiam vokiečių karalystei, kuri buvo kryžiuočių sąjunginku. Iki 1234 metų kovojo su prūsais kryžiuočių pusėje. Jo konfliktas su kryžiuočiais prasidėjo nuo ginčo dėl sienų, jį pradėjo jaudinti kryžiuočių pergalės ir didėjančios ambicijos. Siena tarp Pamario kunigaikštystės ir kryžiuočių buvo Vyslos upė. Dėl savo padėties šis vandens kelias tapo labai svarbus karine-strategine ir prekybine reikšme: jungė Torūnę ir Kulmą su kryžiuočių pilimis Prūsijoje, taip pat suteikdavo priėjimą prie jūros. Sviatpolkas kuris turėjo miestus dešiniajame krante galėjo būti pavojingas kryžiuočiams. Žinia apie vokiečių pralaimėjimą Livonijoje mūšyje su rusais prie Peipuso ežero sukėlė neramumus kryžiuočių užimtose žemėse ir privertė apsispręsti Sviatpolką kuris stoji prieš ordiną. 1242 metais prasidėjo kova dėl Vyslos. Jis užėmė kryžiuočių pilis palei Vysla ir atkirto jų prekybą. Tu pačių metų vasara subrendo prūsų genčių sukilimas. Kryžiuočių ordinas prarado visas savo užkariautas teritorijas Prūsijoje. Kryžiuočiai išlaikė tik penkis miestus. Sviatpolkas bandė apgulti Torūnės miestą tačiau jam nepavyko. Tokioje situacijoje kryžiuočiai sutelkė visas savo jėgas tam, kad atgautu Vyslos vandens kelią, kas reiškė karą su Sviatopolku. Karas su krikščioniu kunigaikščiu galėjo sugadinti ordino reputaciją Europoje.tam, kad padėti kryžiuočiams, popiežiaus legatas Vilhelmas iš Modenos prakeikė kunigaikštį. O su prakeiktu kryžiuočiai jau galėjo, ir netgi privalėjo kovoti.⁹¹

Tačiau kryžiuočių jėgos neleido jiems kovoti ir su Pamario kunigaikščių ir su prūsais. Ordinas paprašė sąjungininkų pagalbos. Popiežius paskelbė naują kryžiaus žygį. Į Prūsiją pradėjo vykti vokiečiai kryžiuočiai. Taip pat kryžiuočių sąjunginkais liko kai kurie Lenkijos

⁹⁰ Lowmianski H. Agresija Zakonu Kryzackiego na Litwę w wiekah XII-XV//Przełąd Historyczny“, t. 45, 1954.

⁹¹ Ten pat.

kunigaikščiai: Konradas iš Mozūrijos, ir du jo sūnus Boleslovas iš Mozūrijos ir Kazimieras iš Kujavo, o taip pat Boleslovas Pamaldusis. Kryžiuočiai su aukščiau minėtų kunigaikščių pagalba lengvai ištuštino Sviatopolko žemės. Kryžiuočių kariuomenė pasiekė Gdanską. Sviatopolkas turėjo prašyti taikos, ir atiduoti įkaitus tarp jų ir savo vyriausią sūnų.

Tačiau toliau tesėsi kovos su prūsais, ir karas tarp Sviatopoko ir ordino buvo atnaujintas, ir vyko dar kelėta metų. Kol galiausiai 1248 metais nebuvo pasirašyta taika. Sviatopolkas turėjo praradimų tačiau nebuvo nugalėtas. 1249 metų vasario 7 dieną, Christburge tarp kryžiuočių ordino ir krikščioniškos prūsų dalis buvo pasirašyta taika.⁹² Prūsai turėjo galutinai atsisakyti savo tikėjimą, jų teises buvo suligintos jų vokiečių teisėmis.

Po karo pabaigos, kryžiuočiai ir toliau vykdė ekspansiją į šiaurės rytus į Sambiją ir Žemaitiją, tam kad sujungtų abu ordinus. Sambijos užkariavimą- iš kurios prekybininkai išveždavo labiausiai viliojančią preke- gintarą, bandė pasinaudojus Liubeko pavyzdžiu. 1246 metais liubekiečiai su Livonijos kryžiuočiais suorganizavo jūros žygį į Sambiją. Įkurdami prie Nemuno žiočių Memelburgo(Klaipėda) pilį. Kuri apgyveno liubekiečiai. Ta pilis turėjo svarbią strateginę reikšmę kaip Žemaitijos taip ir Sambijos užkariavimę. Kryžiuočiai pradėjo karo veiksmus prieš Sambija. Tačiau pirmas žygis 1252-53 žiemą baigėsi nesėkmingai. Tačiau sėkmės teko laukti du metus. 1255 metais Čekijos karalius Otokaras II su vokiečių ir čekų riteriais, sugebėjo užkariauti sembus. Buvo įkurtą Kenigsbergo pilis. Tačiau karas nepasibaigė, žmonės sukildavo. 1256 metų sembų sukilimas buvo žiauriai numalšintas. Galutinai kraštas buvo užkariautas 1257-58 metais.

Visi šie įvykiai privedė prie to jog galiausiai susikirto Lietuvos ir kryžiuočių interesai. Apie 1240 Mindaugas suvienijo Lietuvą ir pradėjo ekspansiją į Žemaitiją ir rusų žemes. Kryžiuočiai Livonijos magistro iniciatyvą sukūrė koaliciją prieš Mindaugą(1250), į kurią įėjo, be kryžiuočių, Rusios ir Mozūrų kunigaikščiai, o taip pat žemaičiai ir jotvingiai. Įbaugintas Mindaugas, paprašė taikos ir priėmė krikštą. 1253 metais Mindaugas buvo karūnuotas. Už tai Mindaugas turėjo atiduoti dalį žemių Žemaitijoje ir Jotvoje.⁹³

Tuo pačiu laiku planai dėl jotvingių ir lietuvių buvo rengiami ir Lenkijos bažnyčios. Apie 1248 metus jotvingiams buvo paskirtas vyskupas Henrikas iš dominikonų. 1253 Gniezno arkivyskupas Pelkas, tapo Lietuvos vyskupu. Tačiau Lenkijos bažnyčios planai nedavė jokių reikšmingų rezultatų.

⁹² Ten pat

⁹³ Гудавичус Э. Крестовые войны в Прибалтике и Литва в XIII веке,-В., 1989

Tais laikais, kai kryžiuočiai užkariavo Sambiją ir siekė Žemaitijos užkariavimo, sprendęsi ir pietryčių prūsų ir dalinai jotvingių žemių likimas. Lenkų kunigaikščiai, daugiausia iš Mozūrijos ir Kujavo- Konrado Mozūriečio sūnus- bandė prijungti žemės gulėjusiais į rytus ir pietus nuo Mozūrijos. Tačiau jie susidūrė su diplomatinį ir militarinių vokiečių ordino pasipriešinimu. Galiausiai tik nedidelė jotvingių žemių dalis pateko į Semovito Mozūriečio politinių interesų sferą. Nuo XIII amžiaus vidurio, konfliktas tarp ordino ir lenkų kunigaikščių brendo vis stipriau. Lenkų kunigaikštystės buvo pernelyg suskaldytos, tam kad suorganizuotų bendra pasipriešinimą ordinui. Tačiau jiems pasisiekė, jog kryžiuočių ekspansiją buvo nukreipta į baltų žemes ir pirmiausia į Žemaitiją, tam kad sujungti abu ordinus. 1260 metu mūšyje prie Durbės su ordino kariuomene dalyvavo ir Semovitas Mozūrietis. Vėliau Mindaugas keršydamas už lenkų dalyvavimą tame mūšyje organizavo atsakomąjį žygį į Mozūriją(1262), kuriame dalyvavo ir rusai iš šiaurės kunigaikštysčių. Buvo užmuštas kunigaikštis Semovitas o jo sūnus Konradas paimtas į nelaisvę.⁹⁴ Buvo ištuštinta visa Mozūrija sudegintas Plocko miestas.

Tuo laiku Prūsų sukilimas(1260) apėmė visas gentis tarp Vyslos ir Nemuno. Vien Pomeranija ir Kulmo žemė liko ištikimi ordinui. Antrojo prūsų sukilimo priežastimi buvo sunkus mokesčiai ir prievolės, kurias uždėdavo neatsižvelgiant į Christburgo taikos nutarimus. Pradinė sukilimo sėkmė grasino kryžiuočių pozicijoms Prūsijoje, tačiau galutinė pergalė atiteko jiems kas leido įtvirtinti ordino valdžią Prūsijoje. Pradinę sukilimo sėkmę lėmė ir tai, jog jame netiesiogiai bet palaikydami sukilėlius dalyvavo rusai, lietuviai ir jotvingiai siekdami atplėšti sau gabaliuką nuo ordino „pyrago“. Jotvingiai dažnai rengdavo žygius į kryžiuočių užimtą Prūsiją. Vienas iš tokių žygių vadovaujamo vieno iš žymiausių jotvingių vadų-Skomanto- pasiekė net Torūnės miestą. Kitas pasiekė Pomeraniją ir sunaikino Kwidzyn'o miesto apylinkes, tačiau miesto nepaėmė.⁹⁵ Tačiau prūsų sukilimas baigėsi nesėkmė, po jo numalšinimo nebuvo pasirašyta jokios sutarties tarp prūsų ir ordino, kaip tai buvo 1249 metais.

Paskutinė teritorija kuria užkariavo kryžiuočiai buvo Jotva, kryžiuočių kronikose vadinama Sūduva. Jotvingiai puldinėjo daugelį kaimyninių kraštų tame tarpe Rusios ir Lenkijos. Tai sukeldavo atsakomuosius žygius, o taip pat sieki prijungti jų žemės ir numalšinti jų karingumą. Kovos su lenkais ir rusais nusilpnino jotvingių karinį potencialą, kas palengvino kryžiuočių darbą.

⁹⁴ Гудавичус Э. Крестовые войны в Прибалтике и Литва в XIII веке,-В., 1989

⁹⁵ Powierski J. Rola jacywiezy w walce z agresia krzyzacka// Rocznik Bialostocki.-Bilostok,1981, t. 14, c 86-113.

Kryžiuočiai jotvingių užkariavimą pradėjo nuo 1278 metų. Sistematiškai tušindami jotvingių žemės ir statydami juose gynybinės tvirtovės. Pradžioje kryžiuočiai sutiko stiprų pasipriešinimą. Jotvingiai netgi surengdavo atsakomuosius žygius kaip apie 1280 metus, kai surengė žygį į Sembą.⁹⁶ Tačiau pasipriešinimas vis mažėjo. 1282 metais jie pasidavė ordinui ir išskyrus keletą vadų- tarp jų ir Skomantą- pasibaigė jotvingių užkariavimas. Dalis jotvingių pasitraukė į Lietuvą. Tie kurie pasidavė kryžiuočiams buvo perkelti į Pomeraniją ir Sembą. Ištuštėjusios žemės ilga laiką buvo riba tarp Lietuvos ir ordino. Laikui bėgant ji tapo ordino, Lietuvos ir Lenkijos dalimi.

⁹⁶ Powierski J. Rola jacywiezy w walce z agresją krzyzacką// Rocznik Bialostocki.-Bilostok,1981, t. 14, c 86-113

JOTVINGIŲ ANKLAVAS PRŪSIJOJE

Kur gi buvo tą jotvingių teritorija Prūsijoje? Rytinėje Nadruvos žemės dalyje tekanti Pisos upė, prūsų vadinama Arsa, matyt, buvo didžiausio prūsų paplitimo į rytus riba. Čia jie ribojosi su jotvingių gentimi. Pastarieji, kaip ir prūsai, kalbėjo vakarų baltų kalba, jų gyvenimo būdas, tikėjimai ir materialinė kultūra buvusi prūsams gimininga. Tačiau dėl gausių lenkų ir rusų kariuomenės žygių į jotvingių žemes XI-XII amžiuje jie XIII a. buvo gerokai susilpnėję. Tiesa, Petras Dusburgietis apie sūduvius rašo: „Taurus sūduviai ne tik taurumu tarp kitų išsiskyrė, bet ir pranoko juos turtais bei jėga“.⁹⁷ Bet archeologiniai tyrinėjimai liudija, kad Jotva XIII amžiuje tapo praktiškai tuščia erdve, nuniokota dar prieš ateinant kryžiuočiams. Mums nėra visiškai aiški ne tik jotvingių materialinė kultūra. Archeologai ginčijasi ir dėl jotvingių žemių ribų. Manoma, kad ši gentis XIII amžiuje gyvensi dabartinėje Lietuvos Užnemunėje, taip pat rytinėje Mozūrijos ežeryno dalyje, dabartinėje Lenkijos žemėse.⁹⁸ Jotvingių gyvenviečių esą dabartiniame Karaliaučiaus krašte niekuomet nebuvo.

Tačiau ne tik tuo skiriasi senovės Arsos žemupiai. Pastarųjų metų „Baltijos“ ekspedicijos atlikti archeologiniai tyrinėjimai leidžia teigti, kad ši „salelė“ per visa I tūkstantmeti buvo užimta gyventojų, kurie palaikė glaudžiausius ryšius su tikrąja jotvingių teritorija.⁹⁹ Vienas iš šios teritorijos savotiškų šiaurės vakarų forpostų buvo Kamsvykai. Jau šiame piliakalnyje buvo surasta ankstyvųjų viduramžių jotvingiams būdingos keramikos su grublėtu paviršiumi.¹⁰⁰ Kaip ir dera forpostui, šis piliakalnis buvo gerai įtvirtintas ir kryžiuočiams, kaip rašo Petras Dusburgietis, suteikė daug vargo: „(1274 m.) Paskui magistras su didele kariuomene perėjo Nadruvos žemę, plėšdamas ir degindamas, o priėjęs Kamsvykų pilį, pastatyta prie Arsos upės, ją smarkiai užpuolė, tinkamai parengęs viską ką reikalingą; abiem šalims patyrus didelių nuostolių sužeistais, nes šioje pilyje buvo 200 įgudusių karių, broliai galop po ilgų ir atkaklių grumtinių įsiveržė į pilį ir, išžudę visus aukščiau mūsų minėtus virus, o moteris ir vaikus paėmė į nelaisvę drauge su nesuskaičiuojamu grobiu, pačią pilį iki pamatų sudegino“.¹⁰¹

⁹⁷ Petras Duisburgietis. Prūsijos žemės kronika.

⁹⁸ Kulikauskas P. Užnemunės piliakalniai. V., 1982

⁹⁹ Кулаков В. И. Пруссы(V-XIII вв.). Москва, 1994

¹⁰⁰ Okulicz-Kozaryn L. Życie codzienne Prusów i Jaćwiegów w wiekach średnich (IX-XIII w.)-Warsava, 1983.

¹⁰¹ Petras Duisburgietis. Prūsijos žemės kronika.

Šios teritorijos archeologiniai paminklai susitelkę į vakarus, Gumbinės apylinkėse. Viens iš jų Piluksčio piliakalnis išsikūręs kyšulyje, sudarytame Arsos ir bevardžio upelio. Abi piliakalnio aikštelės apsaugotos pilimais. Įdomu tai, jog pirmosios, pietinės aikštelės kultūrinio sluoksnio atodangose surasta daug molio tinko gabalų. Jotvingiai tradiciškai savo pylimų paviršių aptepdavo moliu, kuris vėliau buvo apdegamas.¹⁰²

Kitas archeologinis taškas tai dabartinė Gumbinė, per visa I tūkstantmetį buvusi šios žemės centru. Gyvenvietės ryšius su kitais kraštais įrodo ne tik artimieji (jotvingių papuošalai), bet ir tolimieji kontaktai (romėnų stiklo karoliai, vakarų slavų XI-XII amžių keramika). Visa tai leidžia teigti, kad čia per visus ankstyvuosius viduramžius kirtosi keliai, jungę ne tik vakarų baltų-prūsų, jotvingių ir skalvių-gentis, bet ir vedę į išorinį pasaulį- į vakarinę Baltiją bei Pietų Europą. Gyvenvietės prekybos ir amatų pobūdi liudija ne tik milžiniškas tiems laikams jos dydis ir įvairiausi radiniai, bet ir tai, kad nebūta rimtų įtvirtinimų. Tai ir tapo priežastimi, kodėl 1274 m. kryžiuočiai, sunaikino šį prūsų jotvingių prekybos centrą. Kad jį sunaikinti ordinui nebuvo sudėtinga, paliudija ir tai, jog apie šį mūšį neminima metraščiuose.¹⁰³

Šiek tiek kitaip klostėsi įvykiai XII a. rytiniame jotvingių užimamos teritorijos pakraštyje. Petras Duisburgietis taip aprašo rytinės Nadruvos užkariavimo pradžią: „...brolis Ditrichas, fogtas, magistro įsakytas, atvažiavo į Nadruvos valsčių, vardu Katava, pasiėmęs nemaža brolių, 150 raitelių bei daugybę pėstininkų, kurie plaukė laivais, ir, išdėstęs tinkamose vietose šaulius bei pristatęs prie sienų kopėčias, pradėjo pulti Aukštuolių pilį. Kadangi pilėnai buvo girdėję, kad ankščiau broliai po smarkių antpuolių buvo užkariavę dvi kitas pilis, jie, praradę viltį ir išsigandę, nebegalėjo ilgai priešintis, ir broliai po kelių antpuolių įsiveržė į pilį, daug pilėnų mirtinai sužeidė, o kitus nukovė, galop ją iki pamatų sudegino, išžudė vyrus, o moteris bei vaikus paėmė į nelaisvę“.¹⁰⁴

1274 metų kryžiuočių žygis į prūsų-jotvingių paribio žemės buvo toks veržlus, kad jie iš pradžių neatkreipė dėmesio į Gerviškėnų piliakalnį, kuriame, išorinėje pylimo pusėje, taip pat aptinkami aptepto molio gabalai. Smulkus angliukai liudija, kad pilis buvo ugnyje. Tiesa tai galėjo atsitikti ne 1274 metais, o vėliau, kai kryžiuočiai pradėjo įsitvirtinti šioje teritorijoje.

¹⁰² Gimbutienė m. Rytprūsių ir Vakarų Lietuvos priešistorinės kultūros apžvalga// Mažoji Lietuva.-New York, 1958.

¹⁰³ Okulicz-Kozaryn L. Życie codzienne Prusów i Jaćwięgów w wiekach średnich (IX-XIII w.)-Warsava, 1974

¹⁰⁴ Dusburgietis P. Prūsijos žemės kronika.

TOLESNIS ETNINĖS JOTVINGIŲ TERITORIJOS LIKIMAS

Ar jotvingių likučiai liko gimtajame krašte po jų paskutinio sutriuškinimo?. Ar liko po jų tik negyvenama teritorija, o apie jų gyvenamas vietas kalba tik piliakalniai ir kapinės? Ar po priverstinio persikėlimo į vokiečių ordino teritoriją ir pabėgimo į kaimyninius kraštus (Lietuva, Mozūrija ir Rusia) niekas nepasiliko?

Žinomas jotvingių žemės toponimikos tyrinėtojas Knutas-Olofas Falkas viename savo straipsnių tvirtino: „ Nežymus jotvingių likučiai turėjo išlikti ir toliau sunkiai pasiekiamuose Sūduvos vietovėse...Tam yra daugelis patvirtinimų kaip toponiminių taip ir istorinių. Netoli nuo Vigeriu, yra Sūduvos kaimas, kuri savo pavadinimu liudija, jog anksčiau čia turėjo ilgesnį laiką gyventi jotvingiai. Jei nebūtų kontakto tarp vietinių gyventojų ir atvykusių vėliau kolonistų, tai vargu ar šis pavadinimas išliktų naujų gyventojų atmintyje.“¹⁰⁵

A. Kaminskas savo veikale rašo atsargiau „ Yra galimybė, jog pavadinimai kilę nuo jotvingių pavadinimų, yra senesni jotvingių pavadinimai, suteikti jiems kitų etninių grupių. Jei pavadinimą gali santykinai datuoti XIII amžiumi, tai galima teigti, jog pavadinimas kilęs iš slavų, lietuvių ar vokiečių kolonistų, kurie užimdami teritoriją po jotvingių, užtiko kai kur jotvingių tautos likučius arba kažkokius prisiminimus apie juos“.¹⁰⁶

Štai keletas jo pateiktų pavadinimų, kurie siejami su jotvingiais.

1. Jotva virš Nemuno šalia Gardino
2. Didžioji Jotva ir Maža Jotva netoli tuos vietas kur į Bebro upę įteka Bžozuvkos upe į pietus nuo jos.
3. Sudeikai Stolupiansko pavėtė.
4. Sūduva prie Vizinų
5. Danuvka virš Elko prie Grajevo
6. Senasis Danovas ir Naujasis Danovas tarp Raigardo ir Grajevo.
7. Danovskai virš Blizno ežero Augusatvo girioje.

Štai kaip jis tvirtina savo požiūrį: „ reikėtų pasakyti, jog be didžiųjų krašto ištuštinimų įvykusių po lenkų, rusų žygių ir kryžiuočių jotvingių sunaikinimo tam kad sudaryti, natūralia dykrą saugojančią nuo kaimynų, smulkios jotvingių tautos grupės turėjo išlikti ir išsilaikyti

¹⁰⁵ Falk K. O. Wody wigwrskie i hucianskie, studim topono,astyczne, Upsala, 1941, s 2-3.

¹⁰⁶ Kaminski A. Jacwicz. Terytorium, ludnosc, stosunki gospodarcze i społeczne, Lodz, 1965, Wydział II, nr 14, str 63.

ilgesnį laiką Sūduvos girioje. Tai liudija apie tai jotvingiški Skomanto ežero, Kirsnos upės, kelių kaimų vadinamu Jotva, Danova, Sudeikai pavadinimai kurie yra jotvingių teritorijoje“ .¹⁰⁷

Reikėtų pirmiausia pamastyti ar šių abejų tyrinėtojų argumentai yra patikimi. Abu jie pateikia gyvenviečių egzistuojančių ir šias laikais pavadinimus, kuriuos gali pririšti prie ankstyvesnių jotvingių gyvenviečių. Abu jie mini ir vandenvardžius, nors pastarieji gali egzistuoti ilgesni laiką. K-O. Falkas analizuojant eilę pavadinimų mato kai kuriuose jotvingių elementus.¹⁰⁸ Tačiau argumentas apie jotvingių ilgesni išsilikimą savo teritorijoje remiantis upių ir ežerų pavadinimais nėra labai įtikinamas. Pavadinimai, kurios galima surišti su jotvingiais, tai daugiausiai didelių objektų pavadinimai (stambių ežerų ir upių) o smulkesnių pavadinimai daugumoje slaviški (rusiški ar lenkiški, kartais sulenkinti), o nuo Lietuvos puses lietuviški. Stambių objektų pavadinimai galėjo iš likti ir be jotvingių „pagalbos“. Jie gerai buvo žinomi dar jotvingių laikais visiems kaimynams, kaip pagrindiniai orientaciniai punktai, žygių metu ir jie išliko tradicijoje, užrašuose ir dokumentuose (pvž. nustatant sienas).¹⁰⁹ Smulkesnių objektų pavadinimai nežinomi kitiems, nes buvo mažiau svarbus, išnyko ir jų vietas užėmė kiti. Tam kad nustatyti ar jotvingiai išliko ilgesnį laiką, svarbiausi yra gyvenviečių pavadinimai, bet ir jie galėjo išlikti naujųjų jotvingių žemės savininkų dėka. Kiti smulkesni gyvenviečių pavadinimai turėjo išnykti. Jie galėjo išlikti tik su dviem sąlygomis:

1. arba jie buvo sienos orientaciniai punktai ir dėl to išlaikė savo plačiai žinomus visiems kaimynams pavadinimus pavadinimas.

2. arba juose išliko jotvingių gyventojai, kurie išsilaikė ilgesni laiką, kol gyvenviečių pavadinimai pateko į lietuvių ar kryžiuočių žemių sąrašus.

Ar prie tokių pavadinimų galime prijungti A. Kaminsko pateiktus gyvenviečių pavadinimus? Jotva virš Nemuno, greičiau yra jotvingių emigrantų gyvenvietė. Danuvkos pavadinimas siejamas ne su dainavių pavadinimu, o greičiau nuo Danovskių pavardės.

Profesorius O.-K. Falkas atkreipė dėmesį į jo paties aptrikta grupė žmonių vadinamu Vygranais.¹¹⁰ Jis aptiko, kad Vygro ežero saloje, gyveno žmonės. Šaltinai nepateikia kiek jų buvo, bet tai buvo pastovus sėslus gyventojai. Reikėtų pastebėti, jog prie Kuniso ežero buvo

¹⁰⁷ Kaminski A. Jacwiesz. Terytorium, ludnosc, stosunki gospodarcze i spoleczne, Lodz, 1965, Wydzial II, nr 14, str 96

¹⁰⁸ Falk K. O. Wody wigwrskie i hucianskie, studim topono,astyczne, Upsala, 1941, s 2-3

¹⁰⁹ Falk K. O. Kilka uwag w sprawie osadnictwa poludniowych puszcz pojacwieskich od XV do XVII w// Rocznik Bialosticki.- 1961, T. 1.s 311-315

¹¹⁰ Ten pat

Vigrancų kaimas. Šis pavadinimas siejamas su tais Vigranais, kurie gyveno prie Vyrgos ežero. Tai galėjo būti kažkokia, jotvingių gentelė. Ši gyvenvietė sunaikinta XVI amžiuje. Girios pakraštyje, be jos galėjo būti ir kitos gyvenvietės taip pat sunaikintos ir nepasiekusios mūsų laikus.

Tačiau kyla klausimas, ar tos gyvenvietės tikrai galėjo priklausyti jotvingiams. Vienas iš to įrodymų galėtų būti tai, jog tos gyvenvietės išsidėstydavo toli nuo centrų, sunkiai pasiekiamuose vietovėse. Vargu ar nauji kolonistai rinktus tokias vietas naujam gyvenimui. Žemės ištuštėjusios XIII amžiaus pabaigoje kolonizacija vyko lėtai, ji užtruko pora šimtmečių ir vyko nuo tų vietų kurios jau buvo apgyvendintos. Galima būtų spėti, jog tai jotvingių likučiai kurios priverstinai perkėlė į tas vietas lietuviai, kaip tai padarė kryžiuočiai perkėlė jotvingius į Sembą.

Jeigu priimsime, jog tai buvo jotvingių gyvenvietės, kurie galėjo išlikti iki vėlesnių laikų, tai reikėtų sustoti prie to kodėl jie vėliau ištuštėjo. Pasidalijus paskutini karta žemės tarp Lietuvos ir Ordino, nauji valdovai norėjo sutvarkyti savo valdas. Tai galėjo įvykti po 1422 metų po Melno sutartie. Be sienų tada buvo nustatyt ir keliai. Iš Gardino buvo du didieji arba Vokiški keliai, vienas į Raigardą, kitas palei Ančios upę.¹¹¹ Pastarasis kelias aprašymuose jau buvo nuo Vytauto laiku, ėjo jis kaip tik tarp dviejų miškininkysčių ir greičiausia tada arba šiek tiek vėliau, buvo suorganizuota abiejų girių priežiūra. Galima spėti, jog būtent tada, iš girių buvo perkelti jotvingių likučiai. XV ir XVI amžiaus pirmoje pusėje, siena tarp Lietuvos ir Ordino bu išlaikyta įkuriant gyvenviečių juostą, nuo Mozūrijos sienos (daugiausia čia gavo Lietuvos bajorai, kurie gavo žemės palei sieną: Valavičiai, Radvilos ir kt.).¹¹² Kryžiuočiai darė tą pati iš savo puses. (pav. 5)

Vienas iš svarbesnių tyrinėtojų kylančių klausimų, liečiančių jotvingių žemės vėlesniame periode, tai klausimas dėl tų žemių pakartotino apgyvendinimo. Jis kelia daug klausimų: 1) Kada į tas žemės pradėjo plūsti nauji gyventojai? 2) Iš kur jie atvyko? 3) Kokiai tautai jie priklausė? Sunkiausias yra pirmasis klausimas. Šaltinių liečiančių šių žemių, kurie priklausė LDK, klausima iki XVI amžiaus vidurio yra labai nedaug.

Tačiau galima būtų, naudojant retrospektyvos metodą padaryti kelėta prielaidų. Girių apgyvendinimas pietinėje Jotvos dalyje prasidėjo iš trijų pusių: 1) Nuo Gardino, 2) nuo Merkinės ir Al puses, 3) Nuo Mozūrijos ir kryžiuočių užimtų žemių. Nuo Gardino puses gyvenvietės pasiekė Ančios žemupį. Tarp Lietuvos ir kryžiuočių susikūrė jau minėta juosta. Tai turėjo įvykti

¹¹¹ Wisniewski J. Domiemane slady osad jacwieskich w puszach pojacwieskich//Rocznik Bialosticki.- 1961, T. 1.s 223-131

¹¹² Ten pat.

tarp 1432 ir 1440 metų. Nuo Merkinės ir Alytaus puses kolonizacija prasidėjo apie XVI amžiaus vidurį. Merkinės giria buvo apgyvendinta tarp 1559 ir 1642 metų.¹¹³

Remiantis kolonizacijos kryptimis galima spręsti ir apie gyventojų etninę sudėtį: nuo Mozūrijos puses lenkai, nuo Gardino rusai, nuo Merkinės Lietuviai. Tačiau atidžiau įsižiūrėjus paaiškėja, jog tokia nuomonė yra klaidinga. Pasienio juostoje XVI amžiuje ir XVII amžiaus pradžioje užima lenkai ir rusai. Nuo Lietuvos puses taip pat rusai ir nedaug lietuvių kurių kiekis didėjo labiau į šiaurę. Seinos upės teritorijoje jau daugiau lietuvių su lenkų ir rusų priemaiša. Kuom galima būtų paaiškinti toki rusų buvimą svetimose teritorijose? Tas klausimas kol kas smulkiau netyrinėtas.

¹¹³ Wisniewski J. Kilka uwag o osadnictwie południowych puszc pojacwieskich od XV do XVII w. // Rocznik Białosticki.- 1961, T. 1.s 305-310

VIENOS JOTVINGIŲ GENTIES LIKIMAS

Istoriniuose šaltiniuose nuo XII amžiaus pabaigos ir XIII amžiaus minimas pavadinimas: *Pollexiani, Poxia, Polesitae*. Tas terminas reiškia baltų gentį ir jos žemę, prie šiaurės rytų Mozūrijos pakraščio. Viena laiką vyravo nuomonė, jog poliaksėnai tai „...lenkiškas jotvingių pavadinimas“, ir kad „...poliaksėnų tapatumas su Poleksės ir Jotvos žemėmis yra visuotinai priimtas“.

Tas pavadinimą galima skaityti kaip, Polesėnai arba Podliasėnai, mes gi vartojam Poliaksėnų pavadinimą. A. Kaminskis, padarė prielaidą, kad ši pavadinimas gali būti siejamas su Poleses kraštu.¹¹⁴ Vėliau aš pristatysiu naują požiūrį aiškinantį *Pollexiani, Poxia, Polesitae* pavadinimus. Jis remiasi , lingvistinių ir geografinių- istorinių duomenų kombinacija. Pirmą reikėtų pristatyti šaltinius, mininčius šituos pavadinimus. Vienas iš jų būtų Vincento Kadlubeko kronika. V. Kadlubekas aprašo viena iš represinių žygių prieš baltų gentis 1192 metais, kurį surengė kunigaikštis Kazimieras Teisingasis, jis rašo, jog „ *Compos itaque regni Casimirus...geticos magnanimiter sudores aggreditur. Quorum cotinguis pernimum afflicti et per creberrima vix adactis proelia in **Pollexianorum** cervicosam feritatem animosius accingitur, nullius hactenus bello vel virtute attentam...- Sun autemt **Pollexiane** Getarum seu Prussorum genus, gens atrocissima, omni ferarum immanitate truculeior, propter bituminata inaccessibilis palustria*“, „...*Horum princeps Pollexius dolo ad Casimirum accedit, victum se fatetur...**Pollexiani** interum, prostrato nemore, omnem remeatum praecludunt; pactioni renuntiant...Non minus ergo fatua **Pollexianorum** fuit prudentia, quam gobionum simplicitas...*“.¹¹⁵

Kadlubekas aiškiai kalba, kas buvo poliaksėnai. Buvo jie Jotvingiais(Getarum) arba jotvingių gentimi. Tarp jotvingių ir poliaksėnų galima būtų padėti lygybės ženklą. Tačiau Kadlubekas kalba jog, poliaksėnai tai pars, tai yra dalis Jotvingių, tai yra atskira gentis.

Poliaksėnų pavadinimas sutinkamas ir „Didžiojoje Lenkijos kronikoje“ vietoje, kuri nepriklausė nuo Kadlubeko kronikos. Ten pateikiama žinutė apie kryžiuočių šaukimą prieš prūsus ir poliaksėnus. Ši žinutė neduoda mums atsakymo apie jotvingių-poliaksėnų santykį, tačiau aiškiai skiria poliaksėnus nuo prūsų.

¹¹⁴ Kaminski A. *Jacwiesz. Terytorium, ludnosc, stosunki gospodarcze i spoleczne*, Lodz, 1965, Wydzial II, nr 14, str 19-29

¹¹⁵ Didžioji Lenkijos kronika

Kita šaltinių grupė, mini šį pavadinimą kalbant apie teritoriją(Polexia), tai dokumentai iš XIII amžiaus vidurio. Jie kalba apie ginčą kilusi tarp Kujavo kunigaikščio Kazimiero ir Ordino, dėl prūsų-jotvingių žemės. Pirmą vietą čia užima popiežiaus Inocento IV, 1253 m. paskelbta bulė. Popiežius leido kunigaikščiui Kazimierui, paimti savo globon Poleksios kraštą. Tokią pačią bulę gavo ir Krokuvos kunigaikštis Boleslovas Gėdingasis. Paskutinis įsakymas kuris popiežius paskelbė tą dieną, buvo išduotas jo legatui Opizonui, kuris turėjo užsiimti Galindų žemės priklausomybę. Tokia pat bulė gavo ir Krokuvos kunigaikštis. Tačiau joje nebuvo minimi jokie žemių pavadinimai, o kalbėta bendrai apie pagonių kraštus. Įdomus yra tas dalykas, jog viena iš bulių kalba apie Poleksios kraštą, o kita tik apie galindų. Abu pavadinimai pasirodo ir kitų metų(1254) dokumentuose. Kujavo kunigaikštis Kazimieras atsisako, popiežiaus jam suteiktas teisių Poleksios ir Galindijos kraštams.¹¹⁶

Tačiau tas atsisakymas buvo laikinas, nes jau 1256 metais popiežius Aleksandras IV, imdamas globon Kujavo Kazimiero krikščionybės akciją Jotvoje, įsakė Vroclavo vyskupui ir kitiems bažnyčioms pareigūnams, prakeikti tuos kurie trukdo šio tikslo pasėkime. 1257 metais popiežius grįžo prie šio klausimo specialioje bulėje, kuri tiesiog kalba jog prakeikti buvo kryžiuočiai. Pastarieji atsakė protestu. Kalba ėjo pirmiausiai apie *super quibusdam terris, que Polexia et Glandia nuncupatur...teisė*.¹¹⁷

Paskutinį kartą mus dominantis pavadinimas sutinkamas 1273 m. Ta žinutė yra paskelbta J. Dlugošo darbe. Kunigaikščiai Lešekas kujavietis ir Konradas II *...terras Polesitarum et Prutenorum forti potentia ingressi, ipsas igne, spoliis et caedibus populantur*.

Ar pateikti aukščiau duomenys duoda atsakymą kas buvo poleksėnai. Poleksios žemė turėjo būti netoli Mozūrijos. Tai išplaukia iš 1253 m. bulės kurioje kalbama apie Kujavo ir Poleksios kaimynystę.

Jotvingių gentinis junginis susiformavo žemėse tarp didžiųjų Mozūrijos ežerų ir Nemuno vidurupiu. Čia mes ir turim ieškoti poleksėnus. Tam tikslui panaudosime eliminacijos metodą. Čia neįeina, vietovė virš Juodosios Ančios- daugiausia dabartinė Suvalkija-nes tai buvo jotvingių, tiesioginė tą žodžio prasme teritorija. Jeigu priimsime teiginį, jog poleksėnai ribojosi su Galindais tai mes neturime kitos išeitis, kaip patalpinti juos tarp didžiųjų Mozūrijos ežerų ir dabartinės Suvalkijos. Toliau į vakarus mes jų patalpinti negalime, nes ten jau prasideda

¹¹⁶ Nalepa J. Polekszanie(pollexiani)-plemie jacwieskie u polnocno-wshodnich granic Polski// Rocznik Bialosticki.- 1961, T. 7. s 7-33.

¹¹⁷ Ten pat s9

nadruvių teritorija. Pagrindinė minėtos teritorijos vandens arterija yra Elko upė. Nuo kurios ir kilo poliaksėnų pavadinimas. Ankščiau Elko pavadinimas skambėjo kitaip. Šis pavadinimas yra neabejotinai baltiškos kilmės. Pirma karta šis pavadinimas sutinkamas Haličo-Voluinės metraštyje kalbant apie 1251 metų įvykius. Ten šis pavadinimas skambėjo kaip Lukas. Kitas paminėjimas 1290 m. pateikia P. Dusburgietis šio pavadinimo forma *Licka*. Kiti paminėjimai: 1326 m.- Luka, 1331/35- luko, 1343 m- Luk ir pan. Lenkijos šaltiniai pateikia šiek tiek kitokią formą Lek- 1343m., 1438 m. Taigi pavadinimas susideda iš *Po-lek-sia*, tai kraštas virš arba už Elko upės.¹¹⁸

XIII amžiaus pradžioje baltai pradėjo intensyviau puldinėti kaimyninius karštus. Tada prūsai užpuolė Kulmo žemę. Labai įdomus dalykas yra tai, jog „Didžioji Lenkijos kroniką“, pateikia kryžiuočių atvykimo į Lenkiją priežastį. Tai buvo prūsų ir poliaksėnų užpuolimai. Iš to išplauktų, jog poliaksėnai tuo laikotarpiu turėjo nemažą karinę jėgą.

¹¹⁸ Ten pat s 32

LAIDOJIMO PAMINKLAI

Klausimas apie etninę gyventojų sudėtį kuri paliko krūsninius palaidojimus iki šiol yra diskutuotinas. Pirmas šių paminklų tyrinėtojas V. Šukevičius pabrėžė jog gentis kuri ilsisi po šiais akmenimis kultūrinių atžvilgių priskiriamas lietuviams, jog krūsninius kapai, išbarstyti po Vilniaus gubernijos teritoriją, turi bendrą bruožą su Lietuvos laidojimo papročiais. V. Šukevičiaus ir E. Volterio tyrimų rezultatus apibendrina A. Spycinas.¹¹⁹ Jis teigė jog, „dėl krūsninių kapų paplitimo teritorijos, dauguma tyrinėtojų priskyre juos jotvingiams. Tačiau tai kažkokie krikščioniški slaviški palaidojimai. Jotvingiai XI a. nebuvo krikščioniais ir mirusiuosius degino“. V. Antonevičius apžvelgdamas Vilniaus krašto senienas, išsakė nuomonę jog „krūsninių kapų kilmei galėjo turėti įtakos XI a. persikėliai iš vakarų Mozūrijos“. F. Gurevič manė, jog krūsniniai kapai atsirado dėl savaiminio perėjimo nuo pilkapių prie kapų su nedideliais sampilais.¹²⁰ Tam įtakos galėjo turėti Pabugio krūsniniai kapai. V. Sedovas priėjo sekančių išvadų. „Nustatant krūsninių kapų etninę sudėtį, svarbu tai jog jie yra kilę iš ankstyvų akmenų pilkapių, kurių jotvingišką kilmę yra neginčytina. Tas faktas jog jie niekur neužgina už jotvingių hidroniminio arealo, taip pat liudija apie jų ryšį su jotvingiais. Moteriškų papuošalų slaviška kilmė irgi yra aiški. Akmeniniai pilkapiai priklauso tam laikotarpiui kai aukštutinė Panemunė ir Bresto Pabūgis jau buvo apgyvendinti slavų ir priklausė Rusiai. Todėl krūsninius kapus su slavų papuošalais reikėtų priskirti suslavintiems jotvingiams“. ¹²¹ J. Zverugo, po daugeli metų tyrinėjimų aukštutinės Panemunės situacija apibūdina taip „Nuo VII iki X a. slavai užima beveik visą dabartinės Baltarusijos teritoriją ir pamažu asimiliuoja vietinius baltakalbius gyventojus. Baltų asimiliacija buvo tęsiama iki pat XII-XIII a. Dalis baltų gyventojų buvo parstumta į šiaurės vakarus o nedidelė dalis matyt buvo sunaikinta; tačiau didžioji dauguma liko savo vietoje sudarydama tarp slavų-ateivių stambias salas“. ¹²²(pav. 1)

XI- XIII a. akmenų pilkapius pakeičia krūsniniai kapai. Apibrėžtoje teritorijoje išskirtos keturios teritorinės- chronologinės tokių paminklų grupės: 1) Nemuno dešiniajame krante, 2) Nemuno kairiajame krante, 3) Pabūgis ir Jaseldos aukštupys, 4) palei Neries ir Berezinos upės ir kairiuosius Dauguvos intakus. Jei pirmos tris grupės yra toje teritorijoje kur aptikti jų

¹¹⁹ Спицин А. Литовские древности // Tauta ir žodis. Kaunas, 1925, Kn 3, p 158-159.

¹²⁰ Гуревич Ф. Древности Белорусского Понеманья. М.-Л., 1962

¹²¹ Финно-угры и балты в эпоху средневековья // Археология СССР.- М., 1987.

¹²² Зверуго Я. Е. Славяно-балтские связи в раннем средневековье(по матерьялам Беларусси) // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов.-В., 1985, с 100-112.

pirmtakai akmeniniai pilkapiai su kremacija ir inhumacija nuo I tūks. vidurio iki II tūks. pradžios, tai ketvirta grupė yra už tokios teritorijos ribų. Turėdami daug bendro su dešiniojo Nemuno kranto kapinynais, jie skiriasi mažu inventoriaus kiekiu moterų kapuose ir visišku jo nebuvimu vyrų kapuose.¹²³ Reikėtų pastebėti, jog šios grupės krūsniniai kapai dažnai išsidėsto šalia pilkapių, kurių inventorių ir laidojimo paprotys priskiriamas krivyčiams.

Krūsniniuose kapuose aptinkami du laidojimo būdai: labai nedaug kremacinių, tačiau didžioji dauguma yra inhumaciniai. Laidojimo inventorių turėjo tiesiogines analogijas su laidojimo inventorių pas jotvingius, prūsus, lietuvius.

Šių apžvelgiamų gyventojų kaimynais buvo: 1) pietuose-volynėnai, 2) pietryčiuose ir rytuose-dregovičiai 3) šiaurės rytuose krivyčiai 4) šiaurėje ir šiaurės vakaruose lietuviai. Kiekvienai iš šių genčių buvo būdingas savitas kapo įrengimas. Laidojimo paprotys ir inventorių. XI-XII a. volynėnų pilkapiai (su inhumacija) pusiaurytulio ir kūgio formos, 1-2 m. aukščio, su žiediniais grioveliais prie pamato ir nieko nesiskiriantis nuo kitų rytų slavų genčių. Supilimuose aptiktos anglis ir pelėnai, keramikos šukės, o taip pat gyvūnų ir paukščių kaulų. Pilkapiai dalinami į tris grupės priklausomai nuo mirusiojo padėties 1) palaidojimas ant horizonto, 2) grūntinėje duobėje 3) palaidojimas sampilė- itin retai.¹²⁴ Daugelyje volynėnų moteriškų palaidojimu neaptinkami papuošalai arba pasitaiko pavieniai radiniai. Labiausia būdingas papuošalas buvo žiedai su plačia viršutine dalimi, aptikti reti karoliai dažniausiai stiklo prie kurių pridėdavo pavienius metalinius, gintariniu arba krietolo karoliukus. Apyrankės nebuvo madingos. Prie vyrų ir moterų griaučių rastos žalvarinės ir geležinės sagtys, diržų žiedai ir sagos (žalvarinės, geležinės kaulinės ir medinės). Dažnai mirusieji laidoti su peiliais. Retai pasitaiko skiltuvai ir galastuvai. Taip pat retai puodai. Toks paprotys gyvavo iki XII a. vėliau buvo pakeistas į krikščionišką.¹²⁵

Dregovičių laidojimo paminklai apvalūs pusiaurytulio formos prie pamatų grioveliai, kurie turėjo 3-4 sąsmaukas. Tipai kaip ir pas volynėnus pagal palaidotojo padėtį pilkapyje. Kaip pastebėjo V. Sedovas dregovičiai užėmė baltų teritorijas. Todėl papuošalų rinkinys yra didesnis ir platesnis. Svarbiausiu dregovičių etninių bruožų laikomi metaliniai karoliai su spurgeliais. Dažniau

¹²³ Астраускас А. Погребальные памятники ятвяжской земли// Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989

¹²⁴ Квятковская А. Ятвяжские могильники Беларуси (к. XI-XVII в.в) Vilnius, 1998

¹²⁵ Седов В. В. Восточные славяне в VI-XIII вв.// Археология СССР.- М., 1982, с 96 -101

negu pas volynėnus ir drevlianus aptinkamos apyrankės dažnai pintos su kilpiniais galais. Vyrų kapai be inventoriaus.¹²⁶

Jau X a. pas krivyčius atsirado pirmi inhumaciniai kapai, o XI a. pirmame ketvirtyje jie galutinai pakeitė kremacijos paprotį. Budingu papuošalu buvo antsmilkiniai primenantys apyrankės. Dažnai aptinkami karoliai. Stikliniai papuošalai arba pasidabruoti statinaitės arba cilindro formos labiausiai paplitę krivyčių areale. Taip pat buvo nešiojami pusekulio formos kabučiai, kryžiukai. Aptiktos antkaklės, apyrankės, žiedai. Prie vyro įkapių priskiriamos sagtys, diržų žiedai.¹²⁷ Aptinkamos pasaginės segės. V. Sedovas pabrėžė, jog baltiški ir suomių ugrų elementai krivyčių pilkapiuose VII-XII a. neabejotinai liudija apie jų dalyvavimą Smolensko-Polocko krivyčių genezėje.

Tokių būdu volynėnai, dregovičiai ir krivyčiai laidojo savo mirusiuosius iš žemės supiltame pilkapyje aplink kuri būdavo grioveliai. XI a.- XII a. pradžioje tokį laidojimo būdą pakeitė krikščioniškas. Reikėtų pastebėti jog jotvingių pilkapiai sudėti iš akmenų žemių sampylas menkas, griovelių neaptikta. XI-XII a. akmenų pilkapius pakeičia krūsniniai kapai. Laidojimo paprotys ir inventorius skiriasi nuo slaviško.

Krūsniniai kapai atsirado XI a. evoliucionavus iš jotvingių akmeninių pilkapių. Evoliucija pasižymėjo tuo jog XI a. išnyksta sampylai, virš gruntinių kapų sukraunami akmenys. Tai reiškia pasikeitė kapo įrengimo forma tačiau tai nepalietė laidojimo papročio: jis išlaikė ankstyvesnio papročio bruožus vadinosi liko pagoniškas.

„Pilkapių nebuvimas yra neslaviškų gyventojų požymis“.¹²⁸ Baltams priskiriamas akmenis ir gyvatės kultai. Laidojimas mediniuose karstuose bruožas priskiriamas baltams. Slavams visumoje tai nebūdinga. Pas slavus tai aptinkama tik ten kur jie ribojosi su baltišku pasauliu o todėl ir perėmė iš pastarųjų toki laidojimo būdą“.¹²⁹

¹²⁶ Седов В. В. Восточные славяне в VI-XIII вв.// Археология СССР.- М., 1982, с 114 -118.

¹²⁷ Квятковская А. Ятвяжские могильники Беларуси (к. XI-XVII в.в.)Vilnius, 1998

¹²⁸ Седов В.В.// СА.- М., 1964, N 4, с 36- 55.

¹²⁹ Седов В.В.// СА.- М., 1964, N 4, с 36- 55

IŠVADOS:

1) Etniniai gyvenviečių pavadinimai(Dainava, Dainavėlė ir pan.) atsiranda tik kitų genčių ar tautų apgyventoje teritorijoje ir parodo naujųjų gyventojų etninį skirtumą nuo juos supančių senųjų vietinių gyventojų, greičiausiai jų atsiradimo laikas yra XIII a. II pusėje, kai kryžiuočiai nusiaubė jotvingių žemę ir dalis jotvingių pabėgėlių apsigyveno lietuvių ir baltarusių gyventuose plotuose.

2) Vakarinė riba buvusi Elko upė, Skomantų ežeras ir nuo jo į šiaurę pro Gėldapės aukštupį link Vištyčio ežero ir tolyn į šiaurę iki Nemuno.

Pietinė siena tyrinėtojais išskyrta tris ryškesnes ribas- Bugas, jo intakas Narevas ir pagaliau Bebras Narevo intakas. Kadangi tarp Narevo ir Bugo jau nuo VIII amžiaus randami slavų pėdsakai, vadinasi, ten anksčiau gyvenę baltai- jotvingiai ar jų giminaičiai, apie X a. turėjo būti jau asimiliuoti slavų. O tarp Bebro ir Narevo esančios pelkės skyrė jotvingius nuo Palenkės. Taigi visai tikėtina jog XIII, pietinė riba buvo Bebro upė.

Rytinė jotvingių plotų riba ėjo Nemuno vidurupiu nuo Kauno iki Gardino ir toliau į pietus maždaug Nemuno kairiuoju intaku Svisloče, priskiriant didesnius ar mažesnius plotus į rytus nuo Nemuno ir tarp Nemuno ir Pripetės.

Šiaurinė riba Prienų-Šilavoto ir Šešupės vidurio linija.

3) Remiantis rašytiniais šaltiniais Reikia konstatuoti, kad viduriniaisiais amžiais buvo keturios didesnės etninės grupės, kuriais buvo vadinami jotvingiai ir jų kraštas, tai jotvingiai, sūduviai, poleksėnai ir dainaviai.

4) Agresyvi rusų kunigaikščių o vėliau ir vokiečių politika, privedė prie baltų konsolidavimosi, jau XIII a. pirmoje pusėje jotvingiai gindamiesi sudarė savotišką konfederaciją su lietuviais. Tai kad Mindaugas vokiečių ordinui užrašė 2/3 Jotvos rodo kad ši žemė pateko ar priklausė Lietuvos įtakos sferai.

5) Jotvingių žemė buvo labai patraukli rusų kunigaikščiams, dėl savo palankaus išsidėstymo ir tankaus upių tinklo, kurio ėjo prekybos keliai. Jie siekė kontroliuoti tas žemes dėl to nuolatos kariavo su jotvingiais. Dar viena jotvingių puolimo priežastimi buvo tai, jog jotvingiai buvo turtinga gentimi, tačiau silpnai organizuota, nesukūrusi nei centralizuotos valstybės, nei reguliarios kariuomenės.

6) Santykiai su lenkais buvo labai nevienareikšmiški, nuo sąjungų iki karo. Daugiau aišku buvo karo, nes lenkai plėtė savo valdas nuo Mozūrijos pusės ir jotvingiai jiems, trukdė. Tai jog jotvingiai neturėjo organizuotos struktūros rodo jų žygiai į Lenkiją, tuo periodu kai reikėtų pasirūpinti savo krašto gynyba nuo kryžiuočių, o ne puldinėti kitus.

7) Jotvingių dalyvavimas kovuose su kryžiuočiais, taip pat prūsų sukilimų parama, suteikę jaunai Lietuvos valstybei svarbiausią pranašumą ir leido jai sustiprėti. Faktiškai jotvingiai uždengė ją savimi, tačiau jiems teko sumokėti už tai didelę kainą. Tą kainą buvo tautos sunaikinimas. Tačiau laimėjus laiko, Lietuva konsolidavosi ir sustiprėjo.

8) Gyvenvietės likusios dykrose tikrai galėjo priklausyti jotvingiams. Vienas iš to įrodymų galėtų būti tai, jog tos gyvenvietės išsidėstydavo toli nuo centrų, sunkiai pasiekiamuose vietovėse. Vargu ar nauji kolonistai rinktos tokias vietas naujam gyvenimui. Žemės ištuštėjusios XIII amžiaus pabaigoje kolonizacija vyko lėtai, ji užtruko pora šimtmečių ir vyko nuo tų vietų kurios jau buvo apgyvendintos

9) Krūsniniai kapai atsirado XI a. evoliucionavus iš jotvingių akmeninių pilkapių. Evoliucija pasižymėjo tuo jog XI a. išnyksta sampylai, virš gruntinių kapų sukraunami akmenys. Tai reiškia pasikeitė kapo įrengimo forma tačiau tai nepalietė laidojimo papročio: jis išlaikė ankstyvesnio papročio bruožus vadinosi liko pagoniškas

ŠALTINIAI:

Dusburgietis P. Prūsijos žemės kronika//<http://starbel.narod.ru/1lhm.htm>

Хроника Быховца // ПСРЛ.- М., 1975, Т. 32

Ипатьевская летопись// ПСРЛ.- М., 1906, Т. 2

Повесть временных лет//ПСРЛ. М., 1908, т. 2

Didžioji Lenkijos kronika//<http://starbel.narod.ru/1lhm.htm>

LITERATŪRA

Batūra R. Lietuva tautų kovoje prieš Aukso ordą. V., 1975.

Baltistica, N 1(2),-1966, p 165-176

Būga K. Jotvingių žemės upių vardu galūnė-da. -Tauta ir Žodis. I, Kaunas, 1923

Būga K. Lietuvių kalbos žodynas.-p 87-89

Falk K. O. Wody wigwrskie i hucianskie, studim topono,astyczne, Upsala, 1941

Falk K. O. Kilka uwag w sprawie osadnictwa południowych puszc pojacwieskich od XV do XVII w// Rocznik Bialosticki.- 1961, T. 1.s 311-315

Gielzinski W. Jaćwiegė sę wśród nas.- Warszawa, 2001

Gimbutienė m. Rytprūsė ir Vakarų Lietuvos priešistorinė kultūros apžvalga// Mažoji Lietuva.-New York, 1958.

Gielzinski W. Jaćwiegė sę wśród nas.-Bialostok, 2001

Kaminski A. Jacwiesz. Terytorium, ludnosc, stosunki gospodarcze i spoleczne, Lodz, 1965, Wydzial II, nr 14, str 63

Kulikauskas P. Panemunių dzūkai ir jotvingiai// Panemunių dzūkai. V., 1970, p. 12-32.

Kulikauskas P. Užnemunės piliakalniai. V., 1982.

Kuncienė O. Prekybiniai ryšiai IX-XIII amžiais//Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I-XIII a.vilnius,1972, p. 149-245.

Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas.- V., 1963

Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas, 666, V., 1959.

Lowmianski H. Agresija Zakonu Kryzackiego na Litwę w wiekah XII-XV//Przegľad Historyczny“, t. 45, 1954

Mažulis V. Prūsų kalbos paminkai.-V.,1966

- Nalepa, Jerzy Jaćwięgowie : nazwa i lokalizacja / Jerzy Nalepa; Białostockie Towarzystwo Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego 1964
- Nalepa J. Polekszanie(pollexiani)-plemie jacwieskie u polnocno-wshodnich granic Polski// Rocznik Bialosticki.- 1961, T. 7. s 7-33
- Nalepa J. W sprawie siedzib jacwięgow//Rocznik Bialostocki.-Bialostok, 1981, t. 14, s 117-135.
- Okulicz-Kozaryn L Życie codzienne Prusów i Jaćwięgów w wiekach średnich (IX-XIII w.)-Warsawa, 1983.
- Powierski J. Rola jacwiezy w walce z agresją krzyżacką// Rocznik Bialostocki.- Bilostok,1981, t. 14, c 86-113
- Puzinas J. Sūduvių problema// Mokslo duomenys apie lietuvių tautą, jos valstybę ir sienas.- V., 1993, t. 1. p 107-117.
- Tautavičius A. Lietuvių ir jotvingių genčių gyventojų ploto ribų klausimu// MADA. V., S. 1966, t. 2(21), p. 161- 180
- Tautavičius A. Jotvingiai, dainaviai, sūduviai, poleksėnai ir...//Mokslo duomenys apie lietuvių tautą, jos valstybę ir sienas.-V., 1993, t. 1. p 140-159
- Wisniewski J. Domiemane slady osad jacwieskich w puszcz pojacwieskich//Rocznik Bialosticki.- 1961, T. 1.s 223-131
- Wisniewski J. Kilka uwag o osadnictwie południowych puszcz pojacwieskich od XV do XVII w.//Rocznik Bialosticki.- 1961, T. 1.s 305-310
- Wisniewski J. Jeszcze raz o domniemanych sladach osad jacwieskich// Rocznik Bialosticki.- 1962, T. 3.s 397-399
- Zajączkowski S Kaip jotvingiai buvo vadinami viduriniais amžiais// Lietuvos praeitis.- Kaunas, 1940.- T. 1, sąs. 1.- p 57-76
- Zajączkowski S Jotvingių problema istoriografijoje/ Lietuvos praeitis.- Kaunas, 1940.- T. 1, sąs. 2. 387-409
- Zuk E. Nowy dwor.-Warsawa, 1987
- Астраускас А. Погребальные памятники ятвяжской земли// Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989
- Ванагас А. К вопросу о диалектной дифференциации на территории Литвы// Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A ser.-1968. T.1.-p.143-155

- Волкайте-Куликаускиене Р. О северной границе ятвягов//Проблемы этнической истории балтов. Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции. Рига, 1985, с 49-51.
- Гудавичус Э. Крестовые войны в Прибалтике и Литва в XIII веке,-В., 1989
- Гуревич Ф. Д. Древности Белорусского Понеманья. М.-Л. 1962.
- Гуревич Ф. Д. Древние города Белорусского Понеманья. Минск. 1982.
- Гуревич Ф. Д. О формировании городов Черной Руси по данным археологии // СА. М., 1983, т. 3. с 67-71
- Зверуго Я. Г. Славяно-литовские языковые контакты в средневековье(по материалам белорусско- литовского пограничья)// Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1981, с 24-27.
- Зверуго Я. Г. Верхнее Понеманье в IX- XIII вв. Минск. 1989
- Квятковская А. Ятвяжские могильники Беларуси (к. XI-XVII в.в)Vilnius, 1998
- Кулаков В. И. Прусы(V-XIII вв.). Москва, 1994.
- Медведев А. М. К вопросу об участии ятвягов в формировании культуры восточно-литовских курганов// Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989
- Охманский Е. Иноземные поселения в Литве XIII-XIV вв. В свете этнонимических местных названий// Балто-славянские исследования. 1980. Москва, 1981, с. 112-131.
- Пашуто В. Т. Образование Литовского государства.- М., 1959,
- Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси.-М.,1950.
- Погодин А. Л. Лекции по славянским древностям. Харьков, 1910,
- Пронин Т.Н. два типа погребений в земле ятвягов//Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989
- Седов В. В. К истории поселений Черной Руси// КСИА. М., 1974, вып. 139, с 27-33.
- Седов В. В. Земли ятвягов(племенная дифференциация)// Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989, р. 50-55.
- Седов В. В. Восточные славяне в VI-XIII вв.// Археология СССР.- М., 1982, с 96 - 101
- Седов В. В. Курганы ятвягов.// 1966. СА., т. 4
- Седов В. В. Ятвяжские древности в Литве// MADA,-V.,1968, N I(26), с 177-184.
- Спицин А. Литовские древности // Tauta ir žodis. Kaunas, 1925, Кн 3, р 158-159.

Таутавичус А. Дополнительные замечания по вопросу о границах между ятвяжскими и литовскими племенами//MADA,-V.,1968, N I(26), с 187-190

Топоров В. Н. Две заметки из области балтской топонимики: 1. О южной границе ятвягов// Rakstu krajums veltijums akad. prof. Dr. Janim Endzelinam.-Riga,1959.-p.251-261.

Финно-угры и балты в эпоху средневековья // Археология СССР.- М., 1987

Штыхов Г. В. Ятвяги по Ипатьевскому летописному своду//Lietuvos arceologija.-2001, t. 21, p 101-109.

PRIEDAI: